

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště Orální historie - Soudobých dějin

Bc. Kristýna Nnaji

**Zahraniční studenti v Československu v 70. a
80. letech**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Hana Vondráková Bortlová, Ph.D.**

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. 5. 2018

Bc. Kristýna Nnaji

Poděkování

Děkuji všem narátorům za ochotu podělit se se mnou o své příběhy a vedoucí práce Mgr. Haně Vondrákové Bortlové, Ph.D. za užitečné rady.

Obsah

Abstrakt.....	5
1. Úvod.....	7
2. Zahraniční politika ČSSR 1970-1989.....	13
2.1. Vztahy se zeměmi východního bloku a ostatními socialistickými zeměmi.....	16
2.2. Vztahy se Západem.....	17
2.3. Vztahy s tzv. rozvojovými zeměmi.....	19
2.3.1. Československá zahraniční rozvojová spolupráce.....	21
3. Československé vysoké školství pro roce 1970.....	24
4. Zahraniční studenti v ČSSR.....	26
5. Ze vzpomínek studentů.....	40
5.1. Narátoři.....	40
5.2. Socioekonomické zázemí a původ.....	41
5.3. Okolnosti odjezdu do ČSSR.....	46
5.4. Studium.....	52
5.5. Integrace do československé společnosti.....	58
5.6. Kontakty se zahraničními studenty a domovem.....	68
5.7. Po dokončení studia.....	69
6. Závěr.....	73
Prameny.....	75

Abstrakt

Zahraniční politika normalizačního Československa byla zcela závislá na politice Sovětského svazu a jím propagované ideologii. Nejužší vztah Československá socialistická republika udržovala se Sovětským svazem a jeho satelity ve východní Evropě, zatímco vztahy se západními zeměmi, orientovanými na spolupráci se Spojenými státy, byly velmi chladné a k jejich obnově docházelo pomalu a postupně. Zvláštní pozici v československé zahraniční politice měly státy rozvojové, obzvláště ty, které směřovaly k socialistickému státnímu zřízení.

Především těmto státům Československo poskytovalo pomoc například ve formě finanční, vojenské, materiální, ale i prostřednictvím nabídky studijních stipendií pro jejich občany. Tato pomoc byla poskytována nejenom s cílem přispět k rozvoji méně rozvinutých států, z nichž většina teprve nedávno vyhlásila samostatnost, ale také s cílem šířit socialistickou myšlenku a vliv Sovětského svazu ve světě. Na československých vysokých školách během normalizace každý rok studovaly stovky zahraničních studentů, z nichž většina pocházela právě ze zemí tzv. rozvojových.

Zahraniční studenti pocházeli z různých států světa, z různých kultur, a proto se také jejich vnímání československé společnosti a zdejší studijní zkušenosti lišilo. Každý student vnímal své studium zvláštním způsobem a každý si tak odnáší jinou zkušenost. Lze však říci, že studenti ze stejné geopolitické oblasti mají zkušenosti v mnoha ohledech podobné, což bylo mimo jiné zapříčiněno politickým zřízením v jejich vlasti, které studijní podmínky svých občanů do velké míry ovlivňovalo, a vzájemnými vztahy vlád obou zemí - Československa i země studenty vysílající. Jinou zkušenost měly například studentky bohemistiky z východního bloku, jinak probíhalo studium občanů Vietnamu, jejichž stát je během studia přísně hlídal, jiné podmínky studia měli studenti z afrických zemí.

Klíčová slova

Československo, normalizace, zahraniční politika, rozvojová spolupráce, vysoké školy, zahraniční studenti, východní blok, Vietnam, Afrika, orální historie

Abstract

Foreign policy of Czechoslovakia in 70's and 80's depended completely on the policy of the Soviet union and its promoted ideology. The Czechoslovak socialist republic preserved the narrowest relationship with the Soviet union and its satellite states in Eastern Europe, while the relationship with the western countries oriented to co-operation with the United states, was very cold and was being restored very slowly and gradually. The developing countries, especially those heading to a socialist establishment, had a special position in Czechoslovak foreign policy.

Especially these countries benefited from Czechoslovak aid such as financial, military or material support. Another way Czechoslovakia implemented its development aid was offering scholarships for university students. The purpose of this form of aid was to contribute to the progress of developing countries, most of whom gained independence recently. Simultaneously the policy pursued another aim - to spread the socialist ideology and the influence of the Soviet union around the world. Hundreds of foreign students studied in Czechoslovak universities every year during 70's and 80's. Most of them came from so called developing countries.

Foreign students came from various countries of the world, various cultures and therefore they perceived Czechoslovak society and their study experience unlikely. Every student perceived its study in a unique way and had different experience. Nevertheless it is possible to say that students coming from the same geopolitical position had very similar experience in several ways. That was caused by the political system of their country, which had a big influence on the study conditions of their citizens, and it was caused by the mutual relationships of both countries - Czechoslovakia and the sending country. Czech studies students from the eastern bloc, Vietnam citizens whose government rode herd on them during their study, students from African countries - each of them had different experience.

Key words

Czechoslovakia, Normalization, Foreign policy, Development co-operation, Universities, Foreign students, Eastern bloc, Vietnam, Africa, Oral history

1. Úvod

Problematika zahraničních studentů mířících do Československa za účelem studia na vysokých (ale i středních) školách je prakticky neprozkoumaná oblast. Existuje několik studií, které se zabývají tímto tématem, avšak buď nejsou příliš obsáhlé, nebo se týkají konkrétního národa, jehož příslušníci zde studovali, případně se týkají konkrétního souvisejícího fenoménu nebo omezeného časového období. Fakt, že je tato kapitola (nejenom) československých a českých dějin dosud málo zpracovaná a známá, je způsoben řadou faktorů, mezi něž patří i nedostupnost většiny archivních materiálů vztahujících se k tématu či nevelký zájem ze strany veřejnosti. Přitom studium cizinců na československých vysokých školách mělo velký (i když poměrně nenápadný a přehlížený) dopad na československou společnost i na studenty, kteří zde studium absolvovali. Mnoho absolventů československých vysokých škol se po návratu do své vlasti stalo vysoce postavenými politiky, úředníky, podnikateli, váženými občany, kteří měli či mají ve svých zemích značný společenský vliv. V těchto lidech se pro Českou republiku skrývá velký potenciál, neboť vzhledem k tomu, že k zemi, v níž strávili mládí, se pravděpodobně vztahuje řada jejich pozitivních vzpomínek, měla by česká strana výhodnou pozici při navazování ekonomických, politických, kulturních a dalších vztahů. Česká republika této příležitosti bohužel příliš nevyužívá a kontakt s bývalými studenty se většinou ztrácí. Vědomí této unikající příležitosti k budování a posilování mezinárodních vztahů a spolupráce na různých úrovních bylo podnětem pro napsání této diplomové práce.

Téma zahraničních studentů v Československu je velice obsáhlé, proto bylo třeba ho poněkud zúžit a ohraničit. Časově je práce vymezena obdobím 70. a 80. let, tedy od roku 1970 do roku 1989.

Pro účely této práce byl proveden orálně-historický výzkum mezi bývalými studenty, kteří v České republice žijí dodnes. Osobní vzpomínky studentů jsou jedinečnou výpovědí o průběhu samotného studia, prostředí, z nichž k nám studenti přicházeli, vztahu, který si vytvořili k československé společnosti, vztahu, který si československá společnost vytvořila k nim. Vzhledem ke zmiňované nedostupnosti dostatečného množství relevantních archivních podkladů, jsou rozhovory s pamětníky jedním z mála zdrojů informací o životě zahraničních studentů v ČSSR.

Narátoři, tedy vypravěči, byli pro výzkum vybráni na základě několika kritérií. Základním předpokladem pro jejich výběr bylo, aby se jejich vysokoškolské studium v ČSSR alespoň částečně odehrávalo ve stanoveném časovém rozmezí, tedy mezi lety 1970 a 1989. Další důležitou podmínkou byla skutečnost, že v Československu (ačkoli v některých případech přerušovaně) žijí dodnes. Studentů, kteří z Československa po absolvování studia odešli, je sice velké množství, řada z nich posléze studium v zahraničí významným způsobem zužitkovala na důležitých postech ve své vlasti, nicméně jejich geografická vzdálenost by neumožnila provedení standardního orálně historického výzkumu. Záměrně nebyli vybráni studenti ze západních zemí, neboť jejich situace (výchozí podmínky i okolnosti jejich zdejšího pobytu) by se od ostatních příliš odlišovala. Ve snaze téma uchopit dostatečně konkrétně a zároveň poukázat na různorodost do Československa přicházejících studentů, byly vybrány tři kategorie zemí, z nichž nárátoři pocházejí - země východního bloku (nárátořky pocházejí z Polska a Sovětského svazu), neevropský socialistický stát (nárátoři pocházející z Vietnamu) a spřátelené rozvojové země (nárátoři z Etiopie, Beninu a Senegalu). Každá z těchto kategorií je specifická a stejně tak jsou specifictí i jednotliví nárátoři a jejich vzpomínky. Výběr oblastí, z nichž studenti pocházeli, byl záměrný. Na příkladu studentů z východního bloku se ukazují možnosti studia příslušníků bratrských národů (kteří navíc nebyli příjemci československého stipendia), studenti z Vietnamu ukazují specifické studijní podmínky vytvořené socialistickým režimem neevropské (a zároveň rozvojové) země, díky příběhům afrických studentů zase vidíme, jaké možnosti a okolnosti studia měli příjemci stipendií určených pro spřátelené rozvojové státy, u nichž strůjci československé zahraniční politiky předpokládali potenciál rozvoje socialistického státního zřízení.

Ačkoli je osud každého z nárátořů osobitý a jedinečný, lze vysledovat i podobné či stejné okolnosti životních situací studentů vzhledem k zemi či kultuře jejich původu, které také v některých momentech do velké míry ovlivňují jejich vnímání, názory a postoje. Odlišnost kultur, z nichž nárátoři pocházejí, se jistě projevila nejen v průběhu realizace rozhovorů, ale již před jejich uskutečněním. Nárátořky pocházející z východního bloku byly ochotné se podělit i o osobnější pocity a vzpomínky, ovšem za podmínky, že v práci nebude použito jejich pravé či celé jméno. V jednom případě je tedy místo jména použit pseudonym, ve druhém případě jsou použity iniciály. Studenti, kteří přišli z Vietnamu, zase shodně (ovšem každý zvlášť) upozornili ještě před realizací rozhovoru, že nechtějí hovořit o osobních a rodinných tématech, jsou ochotní diskutovat

pouze o věcech souvisejících se studiem. Všechna tato přání omezující výčet témat, jimž jsou narátoři ochotní se věnovat, či týkající se zachování soukromí, byla respektována.

Metodou orální historie jsou zpracována témata související s původem a socioekonomickým zázemím studentů, okolnostmi odjezdu do Československa, průběhem studia, integrací studentů do československé společnosti, možnostmi udržování kontaktu s domovem a motivací k setrvání v Československu i po absolvování studia. Pro tato témata byla metoda orální historie zvolena z toho důvodu, že se jedná o údaje povětšinou osobní povahy, které reflektují osobní názor či úhel pohledu a nejsou tak zachytitelné v oficiálních statistikách a dokumentech, nelze je získat jinak, než prostřednictvím rozhovoru vedeného s lidmi, jichž se přímo týkají.

Narátoři vhodní pro tento výzkum byli vyhledáváni a oslovováni několika způsoby - přímo, na základě dlouhodobějšího přátelského vztahu s autorkou, nepřímo prostřednictvím společných známých autorky a oslovených, nepřímo prostřednictvím neziskových organizací pracujících s migranty v České republice, v několika případech samotní narátoři fungovali jako tzv. gatekeeper a zprostředkovali kontakt s dalšími bývalými studenty. Celkem bylo osloveno dvacet potenciálních narátorů, z nichž osm s rozhovorem a jeho podmínkami souhlasilo. Ti, kteří poskytnutí rozhovoru odmítli, se povětšinou odvolávali na přílišnou pracovní vytíženost, některým nebyla příjemná představa zveřejnění jejich osobních údajů, příběhů a názorů, dva z oslovených trvali na tom, že by jejich vyprávění nebylo dostatečně zajímavé a přínosné. Roli samozřejmě mohla hrát i nedostatečná důvěra v osobu autorky a následné nakládání se získaným materiálem, a to především v případech, kdy oslovení bývalí studenti autorku neznali osobně.

Stejně tak bylo třeba respektovat časové možnosti narátorů. Ačkoli všichni narátoři, kteří se v práci objevují, projevovali velkou ochotu k realizaci rozhovoru, vzhledem k jejich pracovní i osobní vytíženosti bylo zřejmé, že ve většině případů nejspíš nebude možné realizovat rozhovory dva. Proto také již první rozhovory probíhaly polostrukturovanou formou, kdy narátoři měli dostatek prostoru pro sebevyjádření, z něhož je možno pochopit motivy narátorů, významy, které věcem přiřazují a způsob jejich prožívání, zároveň byl ale sledován cíl výzkumu a v případě potřeby byl rozhovor autorkou nasměrován k otázkám vztahujícím se k výše uvedeným zkoumaným tématům.

Před každým rozhovorem byli narátoři seznámeni se smyslem a významem souhlasu se zpracováním a zpřístupněním osobních a citlivých údajů, který svým podpisem autorce udělili. Byli také informováni o metodě orální historie a jejích zásadách a o průběhu rozhovoru i o procesu následného zpracování získané nahrávky rozhovoru. Všem narátorům, kteří projevíli zájem, byla zaslána nahrávka rozhovoru.

Tato práce zasazuje téma zahraničních studentů do československého a mezinárodního kontextu 70. a 80. let. Vzhledem k tomu, že velká část zahraničních studentů pocházela z tzv. rozvojových zemí a jim poskytovaná stipendia byla součástí československé zahraniční rozvojové spolupráce, je této problematice věnována jedna podkapitola. Další oblastí, která je pro lepší pochopení problematiky zařazena do teoretické části textu, je stručné shrnutí poměrů na vysokých školách ve sledovaném období.

Teoretická část práce vychází ze studia sekundární literatury a vybraných dobových dokumentů (Statistická ročenka Československé socialistické republiky, vládní nařízení apod.) a tiskovin. Zpracování samotného předmětu práce, tedy tématu zahraničních studentů v Československu v období normalizace, předchází vysvětlení kontextu mezinárodních vztahů - vztahy se socialistickými státy, západními a tzv. rozvojovými. Zvláštní pozornost je věnována československé zahraniční rozvojové spolupráci coby součástí zahraniční politiky a obecným poměrům na československých vysokých školách v určeném období. Primárních zdrojů vztahujících se k tématu je velice málo, velká část archivních materiálů dosud není zpřístupněná nebo uspořádaná. K dispozici je sice z velké části zpracovaný Fond Univerzity 17. listopadu (USL) v Národním archivu, ten však zahrnuje pouze období do roku 1974, kdy byla činnost USL ukončena. Pro získání lepší představy o pozici zahraničních studentů v československé společnosti a postoji československé společnosti vůči nim autorka prostudovala několik ročníků deníku Rudé právo. Nalezené články týkající se zahraničních studentů poskytly širší náhled na problematiku, avšak v této práci nejsou reflektovány, protože jejich analýza by se příliš vzdalovala hlavnímu zájmu práce - postižení osobních příběhů a vzpomínek narátorů. Zajímavým zdrojem informací jsou však některé dobové publikace a příručky určené studentům či jejich pedagogům, ale i veřejnosti, například Úvod do odborného výcviku, Bulletin Fakulty společenských věd na pomoc ročníkovým vedoucím pro předmět aktualit, 10 let University 17. listopadu v Praze, Sborník prací fakulty jazykové a odborné přípravy, Bulletin pro zahraniční absolventy československých vysokých škol apod. Co se relevantních sekundárních

pramenů týče, ani zde jejich množství není velké. Nejvíce zdrojů se zabývá mezinárodními vztahy a československou zahraniční politikou (*Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost* Františka Zbořila, *Světová politika ve 20. století* Vladimíra Nálevky, *Československo a francouzská Afrika* Petra Zídka, *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1989* Petra Zídka a Karla), ty poskytují širší kontext nezbytný pro pochopení problematiky studia zahraničních studentů, ačkoli konkrétně studentům se vůbec nevěnují. Velká část zahraničních studentů v ČSSR pocházela z rozvojových zemí a jejich studium bylo finančně podpořeno v rámci mezistátní rozvojové spolupráce. V tomto ohledu práce čerpá zejména z titulů *Česká rozvojová spolupráce. Diskurzy, praktiky, rozpory*. Ondřeje Horkého a *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války* Magdalény Leichtové a Lindy Piknerové. Ke zmapování československého vysokého školství byla využita zejména studie Pavla Urbáška *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace* a studie Pavla Urbáška a Jiřího Pulce *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*, která nejenom že poskytuje potřebný přehled o poměrech na vysokých školách, ale zahraničním studentům věnuje samostatnou podkapitolu (*Zahraniční studenti v Československu a naši studenti v zahraničí*). Samotné problematice zahraničních studentů československých vysokých škol se věnuje minimum badatelů. Marta Edith Holečková se tématu věnuje dlouhodobě, publikovala článek *Konfliktní lekce z internacionalismu. Studenti z „třetího světa“ a jejich konfrontace s českým prostředím (1961–1974)* či *Universita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti* a je autorkou disertační práce *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. Hana Bortlová se díky svému zaměření na výzkum československo-latinskoamerických vztahů rovněž problematice zahraničních studentů věnovala, především v článku *Kubánští stipendisté v Československu v 60. až 80. letech* či v monografii *Československo a Kuba v letech 1959–1962*, vzhledem ke specifickému zaměření těchto prací na studenty z Kuby a převážně jiný časový horizont, nebyly však tyto v práci použity. Částečně se téma práce překrývá s diplomovou prací Terezy Maškové *„Západní“ cizinci v normalizačním Československu* a pro inspiraci posloužila i diplomová práce Márii Medvecové *Zahraniční studenti v Československu v 60. a 70. letech: vzájemné sžití a vztah k československému obyvatelstvu*.

Cílem práce je přispět ke studiu zahraničních studentů, problematiky cizinců žijících za normalizace v Československu a poukázat na studijní stipendia coby tradiční

a dodnes významnou součást československé (a české) zahraniční rozvojové spolupráce. Kromě teoretického zpracování tématu a jeho kontextu k tomu slouží výzkum zaměřený především na ty aspekty života narátorů, které nejsou zachytitelné statistikami či oficiálními dobovými dokumenty, tedy například jejich socioekonomické zázemí, osobní vzpomínky na studentská léta, možnosti integrace do československé společnosti, možnosti kontaktu s rodinou během studia či motivaci pro setrvání v Československu, respektive České republice i po absolvování studia.

2. Zahraniční politika ČSSR 1970-1989

Československá zahraniční politika, jejíž součástí byla i agenda zahraničních studentů, byla po roce 1970, stejně tak jako v předchozích dvou dekáдах, zcela zásadně ovlivněna vztahy, které na mezinárodní úrovni rozvíjel Sovětský svaz, zároveň se ale také stále odvíjela od zahraničních vztahů, které Československo budovalo za první republiky. ČSSR byla součástí sovětského mocenského bloku a jako taková byla členem Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci. Členství v těchto organizacích ji zavazovalo k respektování společného stanoviska, a to nejenom na úrovni vzájemných vztahů členských států, ale také ve vztahu k dalším zemím a událostem lokálního i globálního rozměru. Snad ještě větší vliv než členství v mezinárodních organizacích měla na československou mezinárodní politiku v této době již zakořeněná a automatická poslušnost státních orgánů vůči Sovětskému svazu (ostatně ten hrál hlavní roli i ve výše uvedených organizacích), od potlačení Pražského jara posílená přítomností sovětských vojsk na území ČSSR. Normalizační vedení státu dávalo jasně najevo svoji oddanost Sovětskému svazu a proklamovalo svoji loajalitu. Hned zkraje 70. let, v roce 1970, prezident Ludvík Svoboda v Moskvě obdržel Mezinárodní Leninovu cenu Za upevnění míru mezi národy, záhy poté byla během návštěvy prvního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu a předsedy prezidia Nejvyššího sovětu Leonida Brežněva v ČSSR podepsána nová spojenecká smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a SSSR.¹ Nezanedbatelný tlak vytvářela také tzv. Brežněvova doktrína, která svým předsevzetím bránit socialismus ve všech socialistických zemích, suverenitu států a jejich možnosti odklonu od sovětského vedení ještě více potlačovala.

Konkrétní kroky a postoje v zahraničněpolitických otázkách nebyly vytvářeny na československém ministerstvu zahraničí, ale na základě dohod mezi KSČ a KSSS či na společných schůzkách zemí východního bloku, což mezi ministerstvem a KSČ často vyvolávalo napětí.²

¹ ZBOŘIL, František. *Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost*. Praha: Leges, 2010. s. 290.

² RATAJ, Jan. HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomia, 2010. s. 383.

Československo podporovalo sovětskou mezinárodní politiku a přijímalo ji za svou jak v obdobích uvolňování napětí mezi Východem a Západem, tak i v dobách, kdy se vztahy mezi mocenskými bloky vyhrocovaly, proto je pro pochopení československé zahraniční politiky nutné znát alespoň základní obrysy té sovětské. Momentální kvalitu vztahů na mezinárodní úrovni určovala bezpečnostní situace ve světě a s ní související mocenské zájmy bloků (konflikty na Blízkém východě, v jihovýchodní Asii či Africe), rozpory uvnitř bloku socialistických států, jednání o omezení zbrojního průmyslu apod., stejně jako vnitrostátní politická situace zejména Sovětského svazu a Spojených států amerických a osobnosti nejvyšších politických představitelů. Směřování československé zahraniční politiky v zásadě kopírovalo zahraniční politiku sovětskou, která sama sebe označovala za politiku mírovou, pokojnou, pomáhající marginalizovaným skupinám. Ve skutečnosti samozřejmě motivy SSSR ovlivňující jeho vztahy s ostatními státy zdaleka nebyly čistě altruistické. Ideologie, úsilí o expanzi ideologie, ekonomické zisky pramenící z importu, exportu, výhodného přístupu k nerostným a dalším surovinám a podobně představovaly zásadní aspekty tvorby zahraniční politiky.

V roce 1977 Československo udržovalo diplomatické styky se 122 státy, bylo členem 60 mezivládních a více než 1200 mezinárodních nevládních organizací, mělo uzavřených téměř 2000 dvoustranných a 590 mnohostranných smluv, v zahraničí fungovalo 81 československých zastupitelských úřadů a 16 konzulátů, v Praze se nacházelo diplomatické zastoupení 59 států.³

Významným krokem na mezinárodní úrovni byl podpis Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě 1. srpna 1975 v Helsinkách všemi účastníky konference včetně Spojených států amerických, Sovětského svazu a Československa. Signatáři Závěrečného aktu deklarovali svoji snahu o snížení napětí mezi zeměmi východního a západního bloku konstatováním vzájemného respektu ke svrchovanosti států a vůlí rozšiřovat spolupráci mezi zapojenými zeměmi. V Československu měl podpis tohoto dokumentu odezvu v podobě vzniku hnutí Charta 77, které upozorňovalo na ty body dokumentu, které se vztahovaly k dodržování lidských práv a základních svobod, respektive volalo po tom, aby ČSSR respektovala tyto zásady, k nimž se svým podpisem zavázala.

³ ZBOŘIL, František. *Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost*. Praha: Leges, 2010. s. 297-298.

V letech 1978-1979 bylo Československo zvoleno nestálým členem Rady bezpečnosti OSN a na Valném shromáždění OSN v roce 1979 byla přijata Deklarace o mezinárodní spolupráci pro dosažení cílů odzbrojení, jejíž vznik iniciovali českoslovenští zástupci.⁴

Československá a sovětská zahraniční politika se začala rozcházet až na sklonku 80. let v souvislosti s koncem existence sovětského mocenského bloku a osamostatněním na SSSR dosud závislých evropských socialistických zemí. Opuštění Brežněvovy doktríny generální tajemník KSSS Michail Gorbačov deklaroval již v roce 1988, což odpovídalo změnám, které uplatňoval jak na domácí půdě, tak ve vztazích k zahraničí. V souvislosti s vnitropolitickými změnami odehrávajícími se na přelomu 80. a 90. let, se Československo začalo odpoutávat od sovětského vlivu a začalo budovat vlastní vztahy s ostatními státy.

V letech 1945-1989 v Československu neexistovala koncepce imigrační politiky s výjimkou politiky azylové. Vzhledem k vnitropolitické i mezinárodní situaci byla imigrace do ČSSR v této době nevýznamná (a regulovaná), většinou k ní vedly rodinné důvody, tedy sjednocení rodiny nebo sňatek, tyto migranti přicházeli většinou ze zemí střední a východní Evropy.⁵ O možnosti přijetí většího množství imigrantů Československo na parlamentní úrovni uvažovalo v polovině 70. let a to v souvislosti s potřebou vyřešit nedostatek pracovních sil v některých odvětvích. Nabízela se tedy možnost dočasného, časově omezeného přijetí pracovníků ze socialistických zemí. Na základě těchto úvah a také v rámci tzv. internacionální pomoci byly vytvořeny mezivládní dohody, díky nimž sem přicházeli potřební pracovníci zejména z Polska, Vietnamu (na konci roku 1983 zde pracovalo 27100 Vietnamců), Kuby (v letech 1978-1989 se týkalo 23000 Kubánců), Angoly, Mongolska, Severní Korey, Jugoslávie a Maďarska.⁶ Na konci roku 1989 československé podniky zaměstnávaly přibližně 46 000

⁴ ZBOŘIL, František. *Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost*. Praha: Leges, 2010. s. 298.

⁵ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: SLON, 2010. s. 26.

⁶ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: SLON, 2010. s. 27-28.

pracovníků ze zahraničí (33200 z Vietnamu, 6400 z Kuby, 4700 z Polska, 800 z Mongolska, 300 z Maďarska, 200 z Angoly).⁷

2.1 Vztahy se zeměmi východního bloku a ostatními socialistickými zeměmi

Jak již bylo řečeno, československá příslušnost k sovětskému mocenskému bloku předurčovala podobu vztahů mezi Československem a ostatními státy. To se týkalo i vztahů se socialistickými zeměmi. V případech, kdy mezi Sovětským svazem a jiným socialistickým státem došlo k roztržce, ČSSR vždy stála na sovětské straně. Po vzoru SSSR se Československo například distancovalo od socialismu praktikovaného v Číně, Albánii či Jugoslávii a v zásadě tak odmítlo jakoukoli jinou formu socialismu, než jaká byla realizována v Sovětském svazu.⁸

Podřízenost Sovětskému svazu a neschopnost vlastního ovládnutí situace se projevila mimo jiné v podobě instalace raket středního doletu na území Československa v roce 1983, k čemuž došlo, aniž by to bylo předem konzultováno s československým ministerstvem zahraničí.

Českoslovenští nejvyšší představitelé ve své loajalitě vůči sovětskému socialismu vytrvali velice dlouho, dokonce trvali na zachování dosavadních politických a společenských poměrů i v době, kdy Michail Gorbačov v Sovětském svazu rozvíjel své snahy o zavádění reformů a méně konfrontačního přístupu v mezinárodních vztazích. Zatímco v Polsku a Maďarsku se socialistické režimy rozpadaly již v průběhu roku 1989 (respektive 1988 v případě Polska), Československo se snažilo do poslední chvíle volání po reformách odolávat a k odklonu od socialistické formy vládnutí a sovětského vedení došlo až ve chvíli, kdy byla situace neudržitelná v celém východním bloku.

V rámci sovětského východního bloku průběžně docházelo k posilování vztahů a spolupráce na všech úrovních, hospodářské, kulturní, akademické, vojenské atd. V rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci byl v roce 1971 přijat Komplexní

⁷ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: SLON, 2010. s. 28.

⁸ RATAJ, Jan. HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu.* Praha: Oeconomia, 2010. s. 383.

program socialistické ekonomické integrace a v roce 1985 Komplexní program vědeckotechnického pokroku členských zemí RVHP do roku 2000, které rozvíjely možnosti přeshraniční spolupráce podniků, koordinace pětiletých plánů, růst vzájemného obchodu, budování nových technologií apod.⁹ Realizace vysokoškolského studia zahraničních studentů byla z ideologického hlediska sovětským blokem vítanou možností šíření světového názoru, avšak v praxi bylo zajištění celého procesu dost náročné. Československo proto již v květnu 1964 na poradě náměstků ministerstev školství zemí RVHP navrhlo, aby si jednotlivé členské země rozdělily obory a každá se specializovala na ty, v nichž může poskytnout výuku zahraničních studentů na vysoké úrovni. Tento způsob systematictější spolupráce a koordinace v oblasti zahraničního studia byl však zamítnut.¹⁰

Plnou československou podporu měl Sovětský svaz i na počátku 80. let, kdy v sousedním Polsku probíhaly rozsáhlé stávkové akce, a kdy vznikalo hnutí Solidarita. Tyto pokusy o zavedení sociálních, ekonomických a občanskoprávních reforem byly tvrdě potlačeny, k zásahu sovětských vojsk nakonec ale nedošlo. Československé odsouzení reformních snah bylo jednoznačné.

2.2 Vztahy se Západem

Tzv. politika détente, tedy zmírňování napětí mezi Východem a Západem, se v 70. letech projevovala například sérií diplomatických jednání o omezení zbrojení a částečném odzbrojování. Zatímco v 60. letech se Sovětský svaz, Spojené státy a Velká Británie smluvně zavázaly k některým omezením při nakládání s jadernými zbraněmi a k jejich nešíření, v 70. letech se tato mezistátní jednání o odzbrojování rozšířila i na omezení strategických útočných zbraní. 26. května 1972 Spojené státy a Sovětský svaz uzavřely Dočasnou dohodu o některých opatřeních k omezení strategických útočných zbraní (SALT 1 - Strategic Arms Limitation Talks) a Smlouvu o omezení systému

⁹ RATAJ, Jan. HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomia, 2010. s. 386.

¹⁰ URBÁŠEK, Pavel. PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. s. 352.

protiraketové obrany.¹¹ Ještě v témže roce byla zahájena jednání vedoucí 18. června 1979 k podpisu další dohody, tzv. SALT 2. Tato smlouva však s ohledem na sovětskou invazi do Afghánistánu nebyla americkým Kongresem ratifikována.¹² Oba bloky vyjádřily také jistou míru ochoty ke spolupráci a lepším vztahům v průběhu konání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jejímž výstupem byl všemi účastníky podepsaný Závěrečný akt. V souvislosti s výsledky Konference například byla v letech 1986 až 1989 vedena jednání o kontrole a omezení vojenské výzbroje, která počátkem 90. let vedla k podpisu dalších dohod.

V 80. letech se americký postoj prostřednictvím nového prezidenta Ronalda Wilsona Reagana vůči sovětskému bloku opět zostřil, nebyl vůči němu tak smířlivý jako v předchozí dekádě a USA se (stejně jako Sovětský svaz) opět zaměřily na intenzivnější zbrojení.

Po nástupu Michaila Sergejeviče Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS v březnu 1985 se obě velmoci a jejich bloky začaly postupně sbližovat. Došlo k obnově jednání o omezení zbrojení, Gorbačov se zřekl omezování suverenity socialistických států a na vnitropolitické úrovni zaváděl řadu změn, které spolu s obrovskými ekonomickými problémy země vedly k rozpadu východního bloku, čímž pro Československo nastala nová etapa budování vztahů se západními zeměmi.

I v rámci Evropy docházelo v 70. letech ke sbližování socialistických a demokratických států. Tzv. Ostpolitik západoněmeckého kancléře Willyho Brandta (ve funkci 1969-1974) významným způsobem ovlivnila nejenom vztahy mezi západním a východním Německem, ale v roce 1973 vedla i k podpisu smlouvy o urovnání vztahů mezi SRN a ČSSR a mezi oběma zeměmi byly navázány diplomatické vztahy.¹³

Také ve vztahu ČSSR s Rakouskem došlo v roce 1974 k pokroku, když obě země podepsaly dohodu, která řešila vzájemné finanční pohledávky či žádosti o odškodnění těch rakouských obyvatel, kteří byli po druhé světové válce odsunuti z československého území do Rakouska. Dalšímu sbližování obou zemí napomohlo také

¹¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století (II.)*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. s. 204.

¹² NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století (II.)*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. s. 205.

¹³ CUHRA, Jaroslav. ELLINGER, Jiří. GJURIČOVÁ, Adéla. SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha: Paseka, 2006. s. 245.

povýšení zastupitelského úřadu Československa ve Vídni na velvyslanectví a nezabránila mu ani rakouská deklarace podpory signatářům Charty 77.¹⁴

Československo bylo ve spojení také s představiteli Vatikánu, jejich jednání se týkala především personálního obsazení diecézí, nicméně Vatikán se (nepříliš úspěšně) snažil nastolit i téma dodržování náboženských svobod a role katolické církve ve veřejném životě.¹⁵

Vzájemné státní návštěvy a jednání probíhaly i s představiteli dalších západních států, například Norska či Belgie.

2.3 Vztahy s rozvojovými zeměmi

I ve vztahu k tzv. rozvojovým zemím se Československo řídilo zájmy Sovětského svazu a přijímalo je za své. V duchu zásad socialistického internacionalismu se tak Československo zaměřovalo především na budování vztahů s těmi státy, kde byla nastolena socialistická vláda, případně v nich existovaly síly o její nastolení usilující. V 70. letech již byl mocenský boj (v přeneseném významu a v některých případech měl i skutečně vojenskou podobu) mezi velmocemi na půdě zemí třetího světa nedílnou součástí studené války a úsilí o posílení vlastních pozic a šíření ideologií. Zahraničněpolitická orientace nově nezávislých států měla potenciál rovnováhu mezi velmocemi značně narušit.¹⁶ Diplomatická, propagandistická, vojenská a materiální podpora tak ze sovětského bloku směřovala do zemí Latinské Ameriky (Chile, Nikaragua, Kuba...), Afriky (Angola, Konžská lidová republika, Nigérie, Jižní Jemen, Mozambik...) a Asie (Kambodža, Laos, Mongolsko, Vietnam...), které měly potenciál stát se spojenci Československa a celého socialistického bloku.

Ačkoli se zahraničněpolitická agenda Československa řídila pokyny Sovětského svazu, měla ČSSR ve vztazích k zejména africkým a asijským zemím pro SSSR zvláštní význam, protože s nimi navazovala především obchodní vztahy již před druhou

¹⁴ RATAJ, Jan. HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomia, 2010. s. 385.

¹⁵ RATAJ, Jan. HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomia, 2010. s. 386.

¹⁶ GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. Praha: Slovart, 2006. s. 114.

světovou válkou. Československo tehdy spolupracovalo například s Egyptem, státy Maghribu, Nigérií, Jihoafrickou unií, Východní Afrikou, Belgickým Kongem, Etiopií. Ruku v ruce s hospodářskou spoluprací však šlo i o navazování diplomatických kontaktů.¹⁷

Zatímco v 60. letech byla československá politika vůči africkým zemím vytyčena v ucelené koncepci vytvořené ministerstvem zahraničních věcí, není jisté, zda podobná koncepce byla vypracována i v 70. a 80. letech, protože neexistuje dostatek dokumentů, které by umožňovaly její analýzu.¹⁸ V 70. letech také upadá československé zaujetí pro budování těchto vztahů a Československo spíše pasivně vykonává politiku a strategii nastavenou Sovětským svazem, který svoji pozornost nyní zaměřil zejména na Angolu, Etiopii a Benin.¹⁹

S řadou dalších zemí tzv. třetího světa ČSSR za normalizace obchodovala (významný byl v tomto ohledu československý zbrojařský průmysl) a udržovala (přínejmenším částečně) oboustranně výhodné vztahy (Sýrie, Irák, Lybie, Mexiko, Kongo...)²⁰ Vzhledem k tomu, že československé exportní produkty byly díky své nižší kvalitě málo konkurenceschopné na západních trzích, fungovaly tyto země jako vhodná odbytiště pro československé výrobky. Budování vztahů se projevovalo i častými vzájemnými návštěvami vysokých a nejvyšších představitelů a podepisováním úmluv o přátelství a spolupráci a navazováním diplomatických styků mezi Československem a nedávno osamostatněnými státy s koloniální minulostí.

I Blízký východ byl již v období mezi světovými válkami důležitým československým obchodním partnerem a také zde se zároveň s posilováním hospodářské spolupráce rozvíjely vztahy diplomatické. Velmi dobré vztahy s arabskými zeměmi se projevovaly mimo jiné československou podporou palestinského odporu vůči Izraeli a palestinského úsilí o vytvoření samostatného a nezávislého státu. Výhodné

¹⁷ ZÍDEK, Petr. *Československo a francouzská Afrika*. Praha: Libri, 2006. s. 17-18.

¹⁸ ZÍDEK, Petr. SIEBER, Karel. *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007. s. 17.

¹⁹ ZÍDEK, Petr. SIEBER, Karel. *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007. s. 17.

²⁰ RATAJ, Jan. HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomia, 2010. s. 384.

hospodářské vztahy ČSSR budovala například s Íránem, navzdory tomu, že jeho vláda nebyla socialistická, ale naopak se orientovala na Západ.

2.3.1 Československá zahraniční rozvojová spolupráce

Tak jako i v ostatních oblastech československé zahraniční politiky, bylo i téma rozvojové spolupráce a humanitární pomoci podmíněno mocenskopolitickými zájmy celého socialistického bloku, respektive Sovětského svazu. Zároveň je třeba si uvědomit, že nově nezávislé státy velmi rychle pochopily, že z příklonu k Sovětskému svazu nebo naopak k USA (a jejich mocenským blokům) mohou velmi profitovat (ať už jejich státní zřízení skutečně mířilo socialismu či kapitalismu nebo nikoli). Obě strany studenovělečného mocenského souboje se snažily získat podporu a výhodné spojení těchto zemí a neváhaly do nich investovat značné prostředky²¹. Československo rozdělovalo rozvojové státy především do tří kategorií: mimoevropské socialistické země (Kuba, Severní Korea, Mongolsko, Vietnam apod.), země přednostního zájmu (v tomto období zejména Afghánistán, Etiopie, Angola, Jižní Jemen apod.) a země československého zájmu z hlediska rozvoje dlouhodobých politických a hospodářských vztahů (Sýrie, Libye, Irák, Indie, Kongo, Venezuela, Írán, Nigérie apod.)²²

Rozvojovou spoluprací Československo nerealizovalo pouze z nezištných a ušlechtilých úmyslů, ale sledovalo pochopitelně své vlastní zájmy. Vedlejším produktem rozvojové spolupráce mohlo být rozšíření či prohloubení hospodářských styků s tzv. rozvojovými zeměmi, zásadní roli v československé angažovanosti ovšem sehrály strategické zájmy Sovětského svazu, jimiž se ČSSR jakožto součást sovětského bloku řídila. Cílem rozvojové spolupráce bylo tedy mimo jiné i ideologické působení na tamní vlády a společnosti, které mělo směřovat přinejmenším k navázání přátelských a blízkých vztahů se socialistickými zeměmi a podpoře tamních socialistických sil (nezřídka se projevující i dodávkami vojenského materiálu), ideálně by rozvojová

²¹ LEICHTOVÁ, Magdaléna. PIKNEROVÁ, Linda. *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války*. Praha: Dokořán, 2013. s. 52-53.

²² EXNEROVÁ, Věra. HLAVIČKOVÁ, Zuzana. JELÍNEK, Petr. KAPLAN, Michal. PLEŠINGER, Jan. JEBILI ZAČALOVÁ, Pavla. *Zahraniční rozvojová spolupráce ČR*. [online] 2008, aktualizováno 2012. <http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>

spolupráce přispěla přímo k nastolení socialistické vlády a tím k šíření sovětské ideologie a rozšiřování sovětské sféry vlivu.

Rozvojová spolupráce měla několik forem. Materiální pomoc (dnešním jazykem humanitární) v podobě bezplatných dodávek potravin, léků a základních životních potřeb řešila jejich momentální akutní nedostatek.

Technická pomoc byla realizována prostřednictvím vysílání československých expertů do zahraničí, kteří zde měli za úkol předat své vědomosti, zřizovat vzdělávací centra, pomoci s konkrétním úkolem. Československo také přijímalo stážisty, pracovníky v obvykle průmyslovém či zpracovatelském průmyslu, kteří zde měli možnost načerpat nové zkušenosti a znalosti vedoucí k větší efektivitě jejich práce. Tato pomoc byla poskytována jak bezplatně, tak i za úplatu.²³ Takové vzdělávací programy mohly rozvojovým státům pomoci k modernizaci průmyslu a výroby, jejich efekt však spočíval i v poznávání jiných, často vzdálených zemí a kultur. Nejenom, že lidé (i když samozřejmě v relativně malém počtu) z rozvojových zemí mohli alespoň částečně poznat svět tzv. vyspělý, ale i pro Čechoslováky, kteří v době normalizace neměli k cestování za hranice zdaleka příznivé podmínky, představovala možnost dočasného pracovního působení v zahraničí jednu z nemnoha příležitostí ke kontaktu s jinými kulturami.

Finanční pomoc Československo nabízelo v podobě poskytování dlouhodobých vládních úvěrů na odběr československého zboží a služeb.

Významnou součástí rozvojové spolupráce byla i nabídka vládních studijních stipendií, díky nimž mohly na českých a slovenských vysokých školách každý rok studovat stovky studentů z rozvojových zemí a získat tak vzdělání, které v té době v jejich zemích bylo často nedostupné. Tato stipendia měla dlouhodobé dopady jak na země, z nichž studenti přicházeli, tak i na Československo, které je přijímalo, a zdaleka ne vždy byly jejich dopady předem očekávané.

Na počátku 80. let bylo na pomoc rozvojovým zemím ročně vyčleněno přibližně 200 milionů korun a pro jejich efektivnější správu byla v roce 1979 zřízena Komise pro koordinaci poskytování pomoci rozvojovým zemím a národně osvobozeným hnutím a v roce 1980 byl vytvořen zvláštní odbor pomoci rozvojovým zemím v rámci

²³ EXNEROVÁ, Věra. HLAVIČKOVÁ, Zuzana. JELÍNEK, Petr. KAPLAN, Michal. PLEŠINGER, Jan. JEBILI ZAČALOVÁ, Pavla. *Zahraniční rozvojová spolupráce ČR*. 2008, aktualizováno 2012. <http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>

Federálního ministerstva zahraničního obchodu.²⁴ Formálně Československo v 80. letech plnilo doporučení OSN poskytovat rozvojovou pomoc zemím třetího světa ve výši 0,7% HDP, není však zřejmé, zda do této pomoci Československo zahrnovalo dodávky vojenského materiálu, a vzhledem k tomu, že statistické vykazování zemí RVHP bylo neslučitelné s metodickými postupy OECD a místní neexistence tržních mechanismů dále zpochybňovala relevanci jejího cenového ohodnocení, není jasné, nakolik oficiálně proklamované částky reálně odpovídaly objemu poskytnuté pomoci.²⁵

²⁴ EXNEROVÁ, Věra. HLAVIČKOVÁ, Zuzana. JELÍNEK, Petr. KAPLAN, Michal. PLEŠINGER, Jan. JEBILÍ ZAČALOVÁ, Pavla. *Zahraniční rozvojová spolupráce ČR*. [online] 2008, aktualizováno 2012. <http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>

²⁵ HORKÝ, Ondřej. *Česká rozvojová spolupráce. Diskurzy, praktiky, rozpory*. Praha: SLON, 2010. s. 29.

3. Československé vysoké školství po roce 1970

Vysoké školství bylo na počátku 70. let silně poznamenáno potlačením reformních a demokratizačních tendencí postupujících československou společností ve druhé polovině let 60. Mezi vysokoškolskými studenty a na samotných vysokých školách bylo zaujetí pro nastavení demokratičtějšího společenského uspořádání velmi výrazné, proto se jim také zavádění normalizačních pořádků citelně dotklo.

Tak jako po srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa docházelo v rámci nastolené normalizace k „očistě“ KSČ a dalších společenských organizací a institucí, tak se ani československé vysoké školy nevyhnuly tzv. konsolidaci českého školství. Pro posílení a kontrolu ideologické výchovy vysokoškolské mládeže byl v dubnu 1970 zřízen Ústav marxizmu-leninismu ÚV KSČ, který zajišťoval existenci nově otevřených ústavů marxizmu-leninismu na jednotlivých vysokých školách, přičemž z původních učitelů marxisticko-leninských oborů jich přes 51% (302 z 587) muselo v rámci normalizačních čistek do ledna 1971 školy nedobrovolně opustit.²⁶ Po novelizaci vysokoškolského zákona z roku 1969, která značně omezovala pravomoci vysokých škol ve prospěch ministra školství, 1. ledna vstoupil v platnost nový zákoník práce, jenž mimo jiné umožňoval okamžité ukončení pracovního poměru z politických důvodů.²⁷ Dosažení personální očisty ve školství tak bylo ještě snazší. Zatímco nevyhovující zaměstnanci vysokých škol byli vyhazováni, na vědecko-pedagogické posty včetně těch nejvyšších byli dosazováni lidé, jejichž kvalifikace příslušné funkci sice neodpovídala, zato ale byli spolehliví po stránce politické.²⁸

Na rozdíl od pedagogů nebylo nuceným odchodem z vysokých škol postiženo mnoho studentů. Do ledna 1972 jich bylo vyloučeno pouze 308.²⁹

²⁶ UR BÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 61-62.

²⁷ UR BÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 65.

²⁸ UR BÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 67.

²⁹ UR BÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 71.

Na úroveň a náplň vysokoškolské výuky dopadla také snaha státních orgánů mít podstatně větší přehled o používaných studijních materiálech a literatuře, která byla studentům k dispozici. Velké množství dosud používaných publikací tak bylo vyřazeno a jejich používání zakázáno, nové publikace byly vydávány až poté, co byli prověřeni a případně obměněni členové redakčních rad a edičních komisí. Povolené a nově vydávané studijní materiály tedy měly odpovídat nastolenému normalizačnímu trendu a na mladé vysokoškoláky působit dostatečně výchovně.

4. Zahraniční studenti v ČSSR

Spolupráce československých vysokých škol s vysokými školami v zahraničí se mimo jiné projevovala ve vzájemné výměně studentů. Tak jako někteří českoslovenští studenti (vybraní i na základě politické spolehlivosti jejich rodin i jich samých) měli možnost studovat v zahraničí, především v socialistických zemích, tak naopak v Československu trávila část svého studia řada studentů, opět především ze spřátelených států. Další studenti přijížděli v rámci rozvojové spolupráce vycházející ze zahraničněpolitické státní koncepce, ti obvykle využívali možnosti studia podpořeného stipendiem. Čím dál větší část z celkového počtu zahraničních studentů zaujímali studenti z tzv. rozvojového světa, především těch států, které se sovětským blokem měly užší vztahy. U těchto studentů se předpokládalo, že se po úspěšném ukončení studia vrátí do své vlasti, kde díky nabytému vzdělání přispějí k modernizaci tamní společnosti. Samozřejmě se na ně během studia československé orgány snažily působit tak, aby studenti domů odjeli nadšení socialistickými myšlenkami a zřízením a usilovali o jeho zavedení i ve své zemi. Tisíce absolventů studia v sovětském bloku tak představovaly potenciální spojence v rozvojových zemích, jejichž význam v 70. a 80. letech rostl. Velká část studentů navíc pocházela z rodin vládnoucích, bohatších a privilegovanějších vrstev společnosti, které měly reálný vliv na společenské, politické, hospodářské otázky své země.

Přesný počet zahraničních studentů není zcela jistý, některá archivní data dosud nebyla zpřístupněna, metodické zpracování těchto údajů se také v průběhu let měnilo, a tak jsou jednotlivé údaje nesrovnatelné.³⁰ Dílčími statistikami disponují konkrétní vysoké školy, ne všechny však data mají k dispozici. Užitečné a relativně podrobné statistiky jsou uvedeny ve Statistické ročence ČSSR, avšak co se studujících cizinců týče, sleduje jejich počet pouze v denním studiu. Jakkoli je pravděpodobné, že v distanční formě studia cizinců mnoho nebylo, tato data statistice unikají. Nicméně i tak poskytují relevantní informaci o počtu studujících cizinců v jednotlivých školních rocích i jejich rozložení na jednotlivých školách a fakultách.³¹

³⁰ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 178-179.

³¹ *Statistická ročenka Československé socialistické republiky*. Praha: SNTL, 1959-1989. ISSN 0139-6196.

	ČSSR	ČSR	SSR	Technické VŠ	Univerzity (včetně USL)	USL	Ekonomické VŠ	Zemědělské VŠ	Umělecké VŠ	Bohoslovecké fakulty
1970/1971	3619	2887	732	1323	1644	862	150	381	121	15
1971/1972	3876	3031	845	1356	1854	946	147	395	124	5
1972/1973	3766	2866	900	1408	1679	750	163	395	121	9
1973/1974	3965	3043	922	1385	1929	967	168	369	114	6
1974/1975	3400	2431	969	1506	1117	–	303	361	113	8
1975/1976	3363	2389	974	1504	1142	–	274	328	115	7
1976/1977	3431	2389	1042	1565	1135	–	299	314	118	7
1977/1978	3377	2291	1086	1536	1089	–	290	358	104	6
1978/1979	3043	2294	1109	1612	1033	–	295	373	90	6
1979/1980	3382	2264	1118	1579	1033	–	293	375	102	6
1980/1981	3642	2462	1180	1699	1108	–	306	431	98	7
1981/1982	3910	2700	1210	1805	1168	–	347	483	107	6
1982/1983	3878	2729	1149	1816	1159	–	308	477	118	11
1983/1984	3850	2695	1155	1728	1223	–	342	444	113	18
1984/1985	3989	2862	1127	1736	1323	–	369	437	124	18
1985/1986	4160	2877	1283	1758	1376	–	436	452	138	15
1986/1987	4522	3030	1492	1873	1557	–	489	463	140	12

1987/1988	4792	3227	1565	1960	1750	-	485	460	137	11
1988/1989	5049	3362	1687	2040	1940	-	475	460	134	7
1989/1990	5095	3393	1705	2041	2033	-	445	445	134	9

České vysoké učení technické uvádí následující počty svých zahraničních studentů:³²

Školní rok	Zahraníční studenti	Studenti ČVUT celkem
1956/1957	242	9280
1967/1968	524	13885
1973/1974	416	11919
1987/1988	553	?

Srovnání počtu zahraničních studentů a celkového počtu studentů nabízí statistiky Univerzity Karlovy:³³

Školní rok	Studentů celkem	Z toho zahraničních studentů
1969/70	19619	429
1970/71	18929	459
1971/72	18355	490
1972/73	17658	487
1973/74	18559	462
1974/75	19754	563
1975/76	20339	561
1976/77	21338	535
1977/78	21780	504
1978/79	21194	507

³² ŠAFRÁNKOVÁ, Jana. FRANĚK, Rudolf. *Studenti a absolventi ČVUT - Minulost a současnost v zrcadle sociologických průzkumů a tří století*. Praha: ČVUT, 2008. s.36.

³³ KAVKA, František. Petrůň, Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy. 1348 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. s. 620.

1979/80	21769	527
1980/81	21927	570
1981/82	20529	592
1982/83	20308	589
1983/84	19503	588
1984/85	18994	616
1985/86	18756	621
1986/87	19229	610 ³⁴
1987/88	19980	767 ³⁵
1988/89	21300	860
1989/90	22004	913

Řádní zahraniční studenti Univerzity Karlovy podle jednotlivých fakult:³⁶

Rok	Právnická f.	Fakulta všeob. lék.	Fakulta dětského lék.	Lékařská f. hygienická	Lékařská f. Plzeň	Lékař. fakulta HK	Filozof. f.	Matematicko-fyz. f.	Přírodověd. f.	Ped. f.	Fakulta tělesných vých.	Fakulta soc. věd a publicistiky ³⁷	Fakulta farmac. HK
1969/70	4	202	3	7	4	0	78	51	51	10	15	4	0
1970/71	11	211	1	21	1	1	79	49	56	4	18	6	1
1971/72	16	224	0	30	1	3	77	54	52	4	21	6	2
1972/73	18	233	1	24	1	2	87	46	47	3	17	4	4

³⁴ Stejný zdroj ovšem na jiném místě uvádí, že počet zahraničních studentů v tomto školním roce byl 656. KAVKA, František. Petrůň, Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy. 1348 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. s. 624.

³⁵ Stejný zdroj ovšem na jiném místě uvádí, že počet zahraničních studentů v tomto školním roce byl 787. KAVKA, František. Petrůň, Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy. 1348 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. s. 624.

³⁶ KAVKA, František. PETRÁŇ, Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy. 1348 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. s. 624-632.

³⁷ V letech 1977-1990 Fakulta žurnalistiky. KAVKA, František. Petrůň, Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy. 1348 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. s. 632.

1973/74	13	212	1	21	4	2	111	33	32	0	21	8	4
1974/75	43	233	1	17	15	2	128	27	25	29	25	12	6
1975/76	41	212	2	17	15	1	166	25	28	13	26	12	3
1976/77	45	187	2	13	15	1	167	23	32	10	20	16	4
1977/78	17	171	7	7	37	1	161	19	39	2	23	18	2
1978/79	17	165	5	9	47	1	155	16	45	1	45	24	1
1979/80	17	161	6	7	75	1	138	22	41	2	22	24	11
1980/81	16	170	6	5	89	1	152	22	40	0	27	24	18
1981/82	28	156	4	6	79	2	142	36	53	0	36	25	25
1982/83	26	143	5	3	68	2	147	48	58	0	34	24	31
1983/84	24	125	4	5	68	7	156	56	52	0	27	26	38
1984/85	30	144	9	21	56	7	148	52	42	0	23	44	40
1985/86	44	118	10	33	43	10	147	53	52	2	14	49	46
1986/87	46	130	24	52	36	11	122	48	72	5	11	56	43
1987/88	62	168	33	51	38	7	158	63	88	7	11	57	44
1988/89	71	164	40	59	45	9	189	61	95	8	21	59	39
1989/90	72	181	39	57	46	5	222	70	105	2	25	55	34

Ještě počátkem 70. let byli všichni zahraniční zájemci o studium v Československu registrováni jako studenti University 17. listopadu (USL), která sídlila v Praze (a od roku 1969 měla pobočku na Slovensku) a disponovala řadou školicích středisek - v Dobrušce, Holešově, Poděbradech, Mariánských lázních,

Zahrádkách, Teplicích, Senci a Herlanech.³⁸ USL vznikla na základě rozhodnutí ÚV KSČ, který k němu došel 2. května 1961.³⁹ Vládní nařízení o zřízení University 17. listopadu bylo vydáno 15. září 1961 s účinností od 1. září.⁴⁰ Vznikem této univerzity Československo reagovalo na změny v politickém uspořádání světa, respektive probíhající proces dekolonizace afrických a asijských území. Ten měl jistý vliv na zvyšující se zájem socialistického bloku budovat s těmito zeměmi a hnutími usilujícími o nezávislost blízké vztahy. Projevoval se i ve vzrůstajícím počtu tamních obyvatel přicházejících do Československa za účelem studia na vysokých školách.

Vznik University 17. listopadu (USL) samozřejmě korespondoval se společnou zahraniční politikou socialistického bloku vedeného Sovětským svazem, která usilovala o šíření socialistických a revolučních myšlenek, přičemž vznikající státy a hnutí usilující o nezávislost kolonizovaných území byly potenciálně velmi vděčným příjemcem podobných myšlenek, stejně jako praktické pomoci a podpory, kterou byl sovětský blok také schopen spřáteleným státům poskytnout. USL se tak stala již třetí univerzitou ve východním bloku zaměřenou na studenty ze zemí třetího světa. V předchozích letech byla otevřena Univerzita družby národů Patrice Lumumby v Moskvě a Herder Institut při Univerzitě Karla Marxe v Lipsku. USL se měla stát „konkrétním výrazem solidarity socialistického státu s národy, jež se vymaňují z koloniální nadvlády a vlivů neokolonialismu“.⁴¹

Úkolem USL byla příprava cizinců k budoucímu studiu na československých vysokých školách a to především v jazykové oblasti, zároveň ale měla poskytnout i možnost vzdělání Čechoslováků v oborech, které na jiných vysokých školách k dispozici nebyly, tedy oborech zaměřených na kulturu, socioekonomickou situaci, historii i současnost rozvojového světa připravující například budoucí československé

³⁸ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 28.

³⁹ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 27.

⁴⁰ Vládní nařízení o zřízení Univerzity 17. listopadu v Praze ze dne 15.9.1961, předpis 108/1961 Sb. <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=108&r=1961> (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky)

⁴¹ PODROUŽEK, Josef. *K desátému výročí založení USL*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. s. 1.

pracovníky v těchto oblastech na život v odlišném kulturním prostředí. Zpočátku univerzita disponovala třemi fakultami, v roce 1966 však byla vládním nařízením Fakulta přírodovědecká a technická zrušena⁴² a v provozu zůstaly Fakulta jazykové a odborné přípravy a Fakulta společenskovední. Na Fakultě společenskovední výuka probíhala v češtině, francouzštině a angličtině.⁴³

Již brzy po založení univerzity se začalo diskutovat o tom, že by do studia měli být přijímáni i studenti z Československa. Jednak by tak mohli na studenty působit takzvaně výchovně, tedy ve smyslu ideologickém, zároveň by se zde mohli vzdělávat budoucí čeští odborníci na problematiku rozvojových zemí, ať už by jejich práce spočívala v kancelářské práci v rámci státního aparátu nebo by byli vysláni pracovat přímo do rozvojových zemí. V roce 1963 zde tedy bylo zavedeno studium překladatelství a tlumočnictví, což významně přispělo k profesionalizaci tohoto oboru v Československu, a v roce 1966 univerzita začala realizovat jazykovou a odbornou přípravu Čechoslováků, kteří se chystali na práci v zahraničí.⁴⁴

Zahraniční studenti se do Československa dostávali na základě mezinárodních a mezistátních dohod, prostřednictvím konkurzů vypisovaných Universitou 17. listopadu, programu OSN pro studenty z koloniálních a nesamostatných zemí, mezinárodním a československým organizacím (např. Mezinárodní svaz studentstva, Světová federace demokratické mládeže, Ústřední rada odborů, Ústřední rada družstev, Československá komise pro atomovou energii).⁴⁵ Státy byly o možnostech studia v ČSSR a nabídkách stipendií informovány prostřednictvím československých zastupitelských úřadů, přičemž vysílající státy samy prováděly výběr zájemců o studium. Počet stipendií pro

⁴² Vládní nařízení, kterým se mění a doplňuje vládní nařízení č. 108/1961 Sb., o zřízení University 17. listopadu v Praze, předpis 5/1966 Sb. <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=5&r=1966> (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky)

⁴³ TAUFER, Otakar. *Poslání University 17. listopadu, její dosavadní výsledky a perspektivy pro budoucnost*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. s. 7.

⁴⁴ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 27.

⁴⁵ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 29.

jednotlivé státy byl každoročně stanovován poradní skupinou tvořenou zástupci ministerstva zahraničí, ministerstva zahraničního obchodu a ministerstva školství.⁴⁶

Zahraníční studenti z rozvojových, kapitalistických a mimoevropských socialistických zemí obvykle studovali na náklady Československa, po dobu studia jim bylo poskytnuto stipendium. Studium občanů evropských socialistických zemí bylo hrazeno vysílajícím státem.⁴⁷ Některým studentům náklady hradily vysílající organizace a existovala také možnost, které ovšem nebylo využíváno tak hojně, studovat zde na vlastní náklady. Tuto variantu však československé orgány příliš nevířily, studenty, jejichž rodiny měly dostatek prostředků na pokrytí finančních nákladů spojených s pobytem a studiem v Československu, a obvykle tedy pocházeli ze společensky vysoko postavených kruhů, považovaly za větší bezpečnostní riziko, předpokládaly, že u nich existuje vyšší riziko spojení s nepřátelskými rozvědkami.⁴⁸

Do Československa přijížděli studenti především ze Sovětského svazu, evropských socialistických států, Mongolska, KLR, Číny, Egypta, Kuby, Jemenu, Etiopie, Angoly, Guiney, Súdánu, Zambie apod. Ke studiu na vysoké škole byli přijati ti studenti, kteří ve své vlasti úspěšně ukončili studium na střední škole a byli tak způsobilí postoupit k dalšímu studiu. Vzhledem k tomu, že úroveň středních škol v jednotlivých zemích se značně lišila a studenti z rozvojových zemí často neměli stejné znalosti jako absolventi československých středních škol, procházeli po svém příjezdu do ČSSR (a vstupních zdravotních prohlídkách) úvodním ročním školením realizovaným ve školicích střediscích USL, během něž se naučili základy obecné i odborné češtiny (vědečtí aspiranti a zájemci o postgraduální studium absolvovali jazykový kurz jednosemestrální)⁴⁹ a věnovali se studiu odborných předmětů v závislosti na oboru, jemuž se poté měli věnovat na vysoké škole tak, aby jejich vstupní znalosti

⁴⁶ URBÁŠEK, Pavel. PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. s. 350.

⁴⁷ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 179.

⁴⁸ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Universita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 29.

⁴⁹ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 180.

byly srovnatelné se znalostmi československých studentů.⁵⁰ Po absolvování přípravného kurzu studenti museli složit zkoušky potvrzující jejich schopnost nastoupit do studia na vysoké škole, fungovaly jako zkoušky přijímací. Toto se netýkalo studentů přicházejících z evropských socialistických zemí, kteří přijímací zkoušky skládat nemuseli a jejichž jazyková příprava trvala pouze pět týdnů (poté byla jejich znalost jazyka prohlubována prostřednictvím kurzů na vysokých školách).⁵¹

V rámci studijní přípravy ve školicích střediscích probíhala také politicko-výchovná výuka realizovaná v rámci předmětu Soudobé Československo, jehož náplní byl například přehled československých hospodářských, politických, společenských a kulturních reálií, problematika přechodu Československa k socialistickému zřízení a pozitiva jeho vývoje po roce 1945, zásluhy dělnické třídy a KSČ na tomto vývoji apod.⁵²

Po absolvování jazykové a odborné přípravy byli studenti ubytováni na vysokoškolských kolejích spolu s československými studenty. Stipendium bylo vypláceno měsíčně a to ve výši 800 Kčs (studenti postgraduálního studia dostávali měsíčně 1200 Kčs a jednorázově 1000 Kčs), k tomu měli jednou ročně nárok na 500 Kčs na ošacení, 400 Kčs na učební pomůcky (200 Kčs středoškolské studenti).⁵³

Po ukončení studia měli někteří studenti možnost v Československu zůstat ještě po dobu výkonu praxe. Zahraniční studenti se, stejně jako ostatní cizinci pobývající na území Československa, museli v případě potřeby prokazovat cestovním dokladem a průkazem Povolení k pobytu cizince.⁵⁴

⁵⁰ TAUFER, Otakar. *Poslání University 17. listopadu, její dosavadní výsledky a perspektivy pro budoucnost*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. s. 27.

⁵¹ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 180.

⁵² TAUFER, Otakar. *Poslání University 17. listopadu, její dosavadní výsledky a perspektivy pro budoucnost*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. s. 29.

⁵³ TAUFER, Otakar. *Poslání University 17. listopadu, její dosavadní výsledky a perspektivy pro budoucnost*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. s. 74.

⁵⁴ MAŠKOVÁ, Tereza. *„Západní“ cizinci v normalizačním Československu*. Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. s. 27.

13. září 1974 byla Univerzita 17. listopadu zákonným opatřením předsednictva České národní rady zrušena.⁵⁵ K důvodům vedoucím ke zrušení USL patřil uvádající zájem státu o spolupráci s rozvojovým světem, částečně nenaplněné očekávání, že se studenti po absolvování studia vrátí do vlasti, neexistence záruky, že se absolventi stanou ve své vlasti elitou (politická situace v mnoha rozvojových zemích se často a rychle měnila), nejistota, že se daří na studenty správně ideologicky působit a přivést je k socialistickému přesvědčení, ale také vážné personální oslabení vyplývající z posrpnových čistek na vysokých školách.⁵⁶ Nadále se o záležitosti zahraničních studentů staral Dům Jiřího Wolкера zřizovaný ministerstvem školství, od druhé poloviny 70. let zahraniční odbor ministerstva školství, společná komise obou národních ministerstev školství a zástupců ÚV KSČ, federálních ministerstev zahraničních věcí, zahraničního obchodu a vnitra.⁵⁷ Tato komise doporučovala přijetí studentů z nesocialistických zemí a mimoevropských socialistických zemí národním ministerstvům, která pak měla na starosti zbylou agendu, zatímco organizaci studia a přijímání studentů z evropských socialistických zemí měl na starosti zahraniční odbor ministerstva školství sám.⁵⁸

V období normalizace byly velmi rozšířené stereotypní a generalizující názory na cizince. Ti byli definováni často následujícími pojmy: Rus = osvoboditel, bolševik, okupant; Číňan = student; Vietnamec = student, učeň, dělník; Arabové a černoši = student, spřátelená rozvojová země; Kubánek = revolucionář, žoldák, dělník, student.⁵⁹ Takto zjednodušený a zevšeobecňující pohled na osoby jiných národností byl nepochybně zapříčiněn několika faktory. Vzhledem k tomu, že politický režim do velké míry znesnadňoval cestování občanů ČSSR do zahraničí, neměli tito mnoho příležitostí

⁵⁵ Zákonné opatření předsednictva České národní rady o zrušení Univerzity 17. listopadu v Praze č. 81/1974 Sb. <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=81&r=1974>. (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky)

⁵⁶ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. Praha, 2017. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. s. 91-92.

⁵⁷ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 180.

⁵⁸ URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 180.

⁵⁹ PELCOVÁ, Naděžda a kol. *Multikulturalismus a multikulturní výchova*. Praha: UK v Praze, PedF, 2009. s.

setkávat se s lidmi jiných kultur a především jiných etnických a rasových skupin. V Československu 70. a 80. let nežilo tolik příslušníků jiných národností, aby byli vnímáni jako běžná součást společnosti. Například podle statistik ABS pocházejících z fondu Sekretariátu ministerstva vnitra na konci roku 1975 v ČSSR dlouhodobě pobývalo 35 317 cizinců a na konci roku 1976 23 851 občanů jiných zemí.⁶⁰

Od počátku existence University 17. listopadu bylo zřejmé, že je třeba věnovat se nejenom přípravám studentů-cizinců na pobyt v československé společnosti, ale také seznamovat veřejnost s cizinci, kteří k nám přicházejí. V tisku se objevovaly zprávy o příjezdu zahraničních studentů a v roce 1963 byla s úmyslem přispět k lepšímu obrazu a vstřícnějšímu přijetí afrických studentů kniha Jindřicha Liona *Od Limpopa k Vltavě*.⁶¹ Je otázkou, nakolik mohly tyto drobné publicistické počiny ovlivnit postoj široké veřejnosti k cizincům v atmosféře obecné nedůvěry a podezíravosti, navíc v situaci, kdy naprostá většina Čechoslováků neměla možnost udržovat kontakty s lidmi jiných kultur a národností a informace o nich měla (pokud vůbec nějaké) zprostředkované a značně ideologicky zatížené. Každopádně k rasově motivovaným konfliktům a kriminálním činům docházelo v průběhu normalizace často a jejich potírání jistě nepomohl často rasistický přístup Veřejné bezpečnosti, která se při vyšetřování nezřídka zaměřovala pouze na cizince, a to i v případech, kdy právě oni byli obětmi.⁶²

Vysoké školy se snažily začleňovat zahraniční studenty mezi ty české například pořádáním besed a kulturních akcí, od roku 1968 vycházel časopis Fórum zahraničních studentů, který měl zahraničním studentům pomoci lépe poznat československou společnost a kulturu a zároveň Čechoslovákům přiblížit kultury a země, z nichž přicházeli zahraniční studenti.⁶³ Od roku 1982 do roku 1989 také vycházel Bulletin zahraničních absolventů československých vysokých škol, který jednak poskytoval

⁶⁰ MAŠKOVÁ, Tereza. „Západní“ cizinci v normalizačním Československu [online]. 2013 [cit. 2016-01-31]. 95 s. Available from: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/111438>. Vedoucí práce Přemysl Houda. s. 25

⁶¹ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Universita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 30.

⁶² HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Universita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 30.

⁶³ HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Universita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. s. 32.

informace o studijních oborech, do nichž mohli zahraniční studenti nastoupit, ale také informoval o jejich studentském životě i reáliích jejich domovů, přičemž poskytoval poměrně velký prostor pro vyjádření samotných zahraničních studentů a absolventů.⁶⁴ Vysoké školy se zahraničním studentům snažily zapojení do výuky usnadnit například vydáváním učebnic přizpůsobených ještě nedostatečné znalosti češtiny, které byly vypracovány ve třech verzích, pro rodilé mluvčí anglického, francouzského a španělského jazyka.⁶⁵ Po absolvování jazykové přípravy byl kupříkladu přechod studentů technických oborů na odborné školy nebo pracoviště usnadněn používáním odborného obrázkového slovníku.⁶⁶

Vysoké školy měly zájem na tom, aby se zahraniční studenti organizovali ve spolcích, a tak podporovaly národní svazy zahraničních studentů i zapojení jednotlivců ve studentských klubech určených primárně pro československé studenty. V rámci národních svazů si studenti organizovali oslavy národních svátků a výročí, ale i jiné kulturní, sportovní a další akce⁶⁷, účastnili se také oslav Mezinárodního dne žen, Mezinárodního dne studentstva, prvomájových průvodů, společných oslav Vánoc a Nového roku či sportovních událostí, přičemž na společenské akce skupiny zahraničních studentů pocházející z určité země často připravily vystoupení představující jejich národní kulturu.

Stejně tak se vysoké školy v rámci svých možností snažily podpořit pedagogy v práci se zahraničními studenty, ačkoli (ne překvapivě) byly tyto texty značně ideologicky zbarvené (převážně jsou zmiňována významná výročí, politicko-výchovné cíle či aktuální politické a ekonomické dění). Z Bulletinu Fakulty společenských věd University 17. listopadu lze zjistit nejenom řadu faktických informací týkajících se provozu školy a života studentů a pedagogů, ale také oficiální stanovisko státu

⁶⁴ *Vysoké školy v ČSSR ...: Bulletin zahraničních absolventů československých vysokých škol = Bulletin for Foreign Graduates of Czechoslovak Universities = Bulletin pour les diplômés étrangers des écoles supérieures Tchécoslovaques = Boletín para egresados extranjeros de escuelas superiores de Checoslovaquia*. Praha: SPN, 1983-1989. ISSN 0862-1020.

⁶⁵ TAUFER, Otakar. *Poslání University 17. listopadu, její dosavadní výsledky a perspektivy pro budoucnost*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. s. 28.

⁶⁶ HÁVA, Jaroslav a kol. *Úvod do odborného výcviku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. s.3

⁶⁷ TAUFER, Otakar. *Poslání University 17. listopadu, její dosavadní výsledky a perspektivy pro budoucnost*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. s. 65-66.

k zahraničním studentům a ideologické stanovisko k jejich pobytu v ČSSR. Protože zahraniční studenti byli státními orgány vnímáni jako potenciální přenašeči revolučních myšlenek a socialistického přesvědčení do rozvojových i kapitalistických zemí, Fakulta společenských věd kladla důraz na politicko-výchovnou práci s těmito mladými lidmi, ale i pedagogy, kteří na ně měli působit. Základem pro práci pedagogů se zahraničními studenty byla ustanovení o zásadách, principech a úkolech ideologické a politicko-výchovné práce na vysokých školách, přijatá na XIV. sjezdu KSČ.⁶⁸ Význam, který byl přikládán vhodnému působení na studenty, dokládá i cíl, jehož mělo být dosaženo prostřednictvím výuky předmětu Aktuality (účastnili se ho všichni studenti v I., II. a III. ročníku), kterým bylo „informovat studenty o běžných a aktuálních otázkách studia, o politickém dění u nás i v zahraničí, sblížovat studenty jednotlivých zemí a kontinentů na základě proletářského internacionalismu, propagovat mírovou politiku SSSR a socialistických států, informovat je o mezinárodních vztazích, o práci mezinárodních organizací aj.“⁶⁹

Politická výchova se však neomezovala na přednáškové sály. Klub přátelství mládeže byl v roce 1962 založen především proto, aby studentům zajišťoval zajímavé možnosti trávení volného času prostřednictvím pořádání exkurzí, přednášek, rekreací, zábavných pořadů, výměnných studijních pobytů a pomáhal studentům v sociálních otázkách, jeho členy byli jak zahraniční, tak českoslovenští studenti a měl na starosti i správu agendy studentských svazů organizovaných na základě příslušnosti k určité národnosti.⁷⁰ S cílem sblížit československé a zahraniční studenty byly do aktivit Klubu zapojovány i jiné studentské organizace, například fakultní organizace SSM či

⁶⁸ PISTORIUS, Jaroslav. Politicko-výchovná práce se zahraničními studenty Fakulty společenských věd University 17. listopadu a práce vedoucích učitelů ročníků. In: *Bulletin Fakulty společenských věd na pomoc ročníkovým vedoucím pro předmět aktualit*. Praha: Universita 17. listopadu, 1972/1973. Ročník II., č.2, s. 122.

⁶⁹ PISTORIUS, Jaroslav. Politicko-výchovná práce se zahraničními studenty Fakulty společenských věd University 17. listopadu a práce vedoucích učitelů ročníků. In: *Bulletin Fakulty společenských věd na pomoc ročníkovým vedoucím pro předmět aktualit*. Praha: Universita 17. listopadu, 1972/1973. Ročník II., č.2, s. 125.

⁷⁰ PISTORIUS, Jaroslav. Politicko-výchovná práce se zahraničními studenty Fakulty společenských věd University 17. listopadu a práce vedoucích učitelů ročníků. In: *Bulletin Fakulty společenských věd na pomoc ročníkovým vedoucím pro předmět aktualit*. Praha: Universita 17. listopadu, 1972/1973. Ročník II., č.2, s. 145.

Studentská rada zahraničních studentů fakulty společenských věd.⁷¹ 1. 4. 1970 se ale Klub přátelství stal součástí Fakulty společenských věd, agenda studentských svazů přešla do pravomocí prorektora USL pro politicko-výchovnou práci a Klub přátelství se tak stal hlavním zdrojem politicko-výchovného působení na zahraniční studenty USL i jiných vysokých škol.⁷²

⁷¹ PISTORIUS, Jaroslav. Politicko-výchovná práce se zahraničními studenty Fakulty společenských věd University 17. listopadu a práce vedoucích učitelů ročníků. In: *Bulletin Fakulty společenských věd na pomoc ročníkovým vedoucím pro předmět aktualit*. Praha: Universita 17. listopadu, 1972/1973. Ročník II., č.2, s.146.

⁷² PISTORIUS, Jaroslav. Politicko-výchovná práce se zahraničními studenty Fakulty společenských věd University 17. listopadu a práce vedoucích učitelů ročníků. In: *Bulletin Fakulty společenských věd na pomoc ročníkovým vedoucím pro předmět aktualit*. Praha: Universita 17. listopadu, 1972/1973. Ročník II., č.2, s.145.

5. Ze vzpomínek studentů

5.1 Narátoři

Daniel Weyessa Gari pochází Etiopie, do Československa přijel studovat v roce 1989, absolvoval v roce 1995 a na léta 1998-2003 se do České republiky vrátil na doktorské studium. Vystudoval Vysokou školu chemicko-technologickou v Praze, Fakultu technologie ochrany prostředí, obor Technologie vody (původně obor Energetika). V současné době pracuje ve Státním zdravotním ústavu v Praze jako odborník na kvalitu pitných vod.

Ibrahim Diop se narodil v Senegalu, v Československu získal v letech 1986-1995 inženýrský a doktorský titul v oboru Ekonomie na České zemědělské univerzitě v Praze. Dnes pracuje v bance.

P. Kateřina se v roce 1962 narodila v Polsku, v Československu strávila půlroční studijní pobyt v první polovině roku 1989. Studovala český jazyk na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Živí se jako tlumočnice.

Le Duy Ky se narodil v Hanoji ve Vietnamu v roce 1951. V Československu vystudoval Vysokou školu chemicko-technologickou a dnes v Praze pracuje jako zástupce vietnamského Ministerstva školství a vietnamským studentům pomáhá s organizací studia.

Le Minh Cau pochází z města Dala ve Vietnamu a do Československa přijel studovat v roce 1982. Na Univerzitě Komenského v Bratislavě na Fakultě strojnické vystudoval obor Chemické a potravinářské stroje, dnes se živí jako obchodník.

Maxime Francois Mededa se v roce 1965 narodil v Beninu a do Československa přijel v roce 1988 studovat žurnalistiku na Fakultě sociálních věd na Univerzitě Karlově. V současné době pracuje v oblasti cestovního ruchu a herectví.

Nguyen Quiet Tien se narodil v roce 1948 v Hanoji ve Vietnamu. V letech 1966 – 1972 v Československu vystudoval kybernetiku na Českém vysokém učení technickém, Fakultě elektrotechnické. Dnes je v důchodu, ale stále se věnuje jazykovědě.

N.V. se roku 1952 narodila ve Lvově na Ukrajině (v bývalém Sovětském svazu). Do Československa přijela na roční studium češtiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v akademickém roce 1973/1974. Živí se jako tlumočnice.

5.2. Socioekonomické zázemí a původ

Zahraniční studenti přijíždějící do Československa pocházeli z velmi rozličných rodin a socioekonomického zázemí, žili v různých prostředích. Rodinná a osobní situace jednotlivých studentů se lišila nejenom z toho prostého důvodu, že každý člověk vyrůstá ve zcela jiných podmínkách a za jiných okolností daných vzděláním rodičů, jejich hodnotovým a morálním zázemím apod., ale zcela zásadní vliv na jeho život má také společnost, ve které vyrostl a žil. Nelze sice paušálně stanovit, z jakých rodinných či ekonomických poměrů studenti přijíždějící do Československa obvykle pocházeli, nicméně jisté společné rysy ve výchozích podmínkách lze sledovat u studentů pocházejících ze stejné oblasti či země nebo zemí, které mají podobné sociokulturní zázemí, případně se ve stejné době nacházely ve velmi podobné politické situaci. Samozřejmě je třeba mít na paměti, že socioekonomické zázemí lidí se velmi liší i v rámci jednotlivých států, oblastí, měst i malých komunit a nelze tedy výpovědi narátorů jakkoli generalizovat. Zároveň lze ale předpokládat přinejmenším to, že rodiny studentů vyjíždějících do zahraničí kvůli vysokoškolskému studiu obvykle považovaly vzdělání za velkou hodnotu, které často byly ochotny i řadu věcí obětovat.

Rodiny studentek z východního bloku, které se zúčastnily tohoto výzkumu, tak měly řadu podobných rysů, které se do určité míry podobaly právě díky tomu, že studentky pocházely z této části světa. Jedna z nich pochází z Polska (paní Kateřina), druhá z Ukrajiny (paní N.V.), a přestože tyto dvě země a jejich historický vývoj se v mnohém odlišují, mají k sobě díky své geografické poloze i staletí trvajícímu prolínání kultur velice blízko. V období normalizace je pojila také stejná politická a

zahraničněpolitická orientace, což je dále sblížovalo. V zásadě lze také říci, že v 70. a 80. letech mezi těmito dvěma zeměmi (respektive Polskem a ukrajinskou částí Sovětského svazu) nebyl zásadní rozdíl v životní úrovni jejich obyvatel. Na rozdíl od dalších dvou skupin narátorů pocházejících z rozvojových zemí, tyto studentky vyrostly ve společnosti, kde byl na vzdělání ve středoevropském slova smyslu a institucionalizovanou formu získání vzdělání kladen velký důraz, absolvování přinejmenším základního stupně školského systému bylo samozřejmostí již pro řadu generací, což zásadním způsobem odlišuje přístup společnosti i jejích jednotlivých členů ke vzdělání ve smyslu jejich osobního postoje, i co se týče dostupnosti a dosažitelnosti vzdělání.

Obě tyto studentky pocházely ze vzdělaných rodin, pro něž vzdělání jejich dětí bylo velmi důležité, a přirozeně jej dětem zprostředkovávaly již od dětství. Obě rodiny měly také značně vyhraněný postoj vůči socialistickému zřízení. Prarodiče a maminka paní N.V. byli dokonce během druhé světové války uvězněni v gulagu na Sibiři, což ovlivnilo politické názory i dalších generací.

Takže v takové rodině asi těžko byste nějaký komunistický přesvědčení našla.⁷³

Nicméně navzdory narátorkami deklarovanému protirežimnímu postoji jejich rodin obě dvě vystudovaly vysokou školu a bylo jim povoleno studium v cizím (byť spřáteleném, socialistickém) státě. Z toho lze usoudit, že jejich rodiny ani ony samy nesouhlasné názory se státním zřízením neprojevovaly veřejně.

Paní Kateřina, která pocházela z rodiny převážně umělecké, díky jejímuž vlivu začala studovat jazyky, což ji nakonec přivedlo i ke studiu češtiny, se o tento jazyk začala zajímat v zásadě náhodou. Zato paní N.V. pocházela z česko-polsko-ukrajinské rodiny, která navíc žila v kulturně pestré arménské čtvrti ve Lvově, kde život probíhal v komunitním duchu, a tak sousedé společně slavili katolické i pravoslavné Vánoce, židovskou Chanuku i arménské svátky. Její zájem o studium českého jazyka a kultury tak do jisté míry pramenil z přirozené (částečné) znalosti češtiny a pravděpodobně byl umocněn tím, že se narodila do multikulturního prostředí a používání více jazyků pro ni bylo samozřejmou součástí života.

⁷³ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s N.V. vedla Kristýna Nnaji, 20.3.2014.

Ani jedna z těchto studentek neměla existenční potíže, finanční situace jejich a jejich rodin byla dle jejich slov standardní. I to svědčí o tom, že v době jejich vysokoškolského studia jejich rodiny nebyly státem pronásledovány.

Ze zcela odlišného kulturního, sociálního a politického prostředí pocházeli studenti z Vietnamu, z něhož se také odvíjelo jejich rodinné zázemí. Vietnam byl v 70. a 80. letech zemí silně poznamenanou dekolonizačním procesem, dvacet let trvajícím válečným konfliktem, který byl ukončen až v roce 1975, a následnou občanskou válkou, která v roce 1976 skončila sjednocením celého území a vznikem Vietnamské socialistické republiky. Země vykazovala znaky země rozvojové, ať už šlo o způsob zajišťování obživy, rozvinutost průmyslu, úroveň bydlení, míru gramotnosti, životní úroveň obyvatel ve všech ohledech. Z toho vyplývá, v jakých podmínkách žila většina obyvatel a jaké měli možnosti svého osobního rozvoje ve své vlasti. Ostatně právě neutěšený stav společnosti a hospodářství a nízká životní úroveň obyvatel byly důvodem, proč Vietnam vysílal své nejlepší studenty do zahraničí. Na tomto místě je dobré uvědomit si poněkud odlišnou motivaci vietnamských studentů ke studiu v zahraničí oproti motivaci narátorek z evropských zemí. Zatímco ony se pro studium rozhodly samy a samy si vybraly obor dle vlastního zájmu, vietnamští studenti byli na studium vysláni státem a obor si sami zvolit nemohli. Ačkoli pro ně samotné i jejich rodiny bylo velkou ctí být vybráni ke studiu v zahraničí, jelikož tuto možnost měli pouze nejlepší studenti, svoboda volby se v tomto případě zdá být velmi malá. Tlak společnosti, rodiny, Strany na studenty vybrané k zahraničnímu studiu byl tak silný, že v podstatě nebylo možné odmítnout. Vzhledem k tomu, že politicky se Vietnam orientoval na Sovětský svaz a jeho blok, hojně využíval nabídky právě socialistických států na pomoc se zlepšením stavu vzdělanosti. Jednou z možností bylo studium v Československu na náklady československého státu realizovaného v rámci zahraniční rozvojové spolupráce. Narátoři pocházející z Vietnamu již před realizovanými rozhovory upozornili na to, že se v rozhovoru nechtějí zabývat osobními a rodinnými tématy, ať už vztahujícími se k minulosti nebo současnosti. Podobu jejich socioekonomického a rodinného zázemí tak lze vyčíst převážně pouze z konstatování, která se ho týkají nepřímo a spíše popisují obecnou společenskou situaci tehdejšího Vietnamu. Můžeme se tedy pouze domnívat, že jejich životní úroveň pravděpodobně odpovídala podmínkám průměrných vietnamských rodin té doby.

Tak například pan Le Minh Cau, který do Československa přijel studovat v roce 1982, poměry ve Vietnamu popisuje pouze velice obecně v tom smyslu, že 80. léta byla

pro zemi nejtěžším obdobím (zřejmě naráží na poválečný rozklad společnosti) a že tehdy byl mezi jeho vlastní a Československem obrovský rozdíl v životní úrovni.

Nejkonkrétněji se o svém rodinném zázemí vyjadřuje pan Ky, který do Československa přijel v roce 1971 studovat Vysokou školu chemicko-technologickou:

Byl jsem malý, ještě jsem pracoval, musel jsem hlídat buvola a pečovat o kachny, abych nějak pomohl rodičům. Moji rodiče byli moc chudí zemědělci.⁷⁴

Všichni narátoři byli v rámci orálně historických rozhovorů více nebo méně zdrženliví v oblasti sdílení osobních informací, většina upozornila ještě před započítím rozhovoru na to, že se o osobním životě zmiňovat nechtějí. Studenti z Vietnamu byli však v tomto ohledu nejdůraznější a také v rozhovoru skutečně sdíleli minimum informací osobní povahy. S určitou pravděpodobností lze předpokládat, že se jedná o kulturní predispozici, obzvláště vezmeme-li v úvahu určitou vietnamskou uzavřenost, respektive zvyk řešit osobní záležitosti v rámci rodiny a na veřejnosti projevovat city či názory a postoje pokud možno co nejméně. Také definice toho, které informace jsou osobní povahy a které je možné sdílet s cizími lidmi, je u vietnamských narátorů zjevně odlišná, neboť ti nechtěli zmínit ani to, zda mají děti či jsou ženatí, což ostatní narátoři uvedli, přestože i oni vyjádřili přání osobním životem se nezabývat. Samozřejmě nelze opomenout ani jiné možné příčiny nechuti narátorů (ať už původem z Vietnamu či dalších zemí) svěřovat se s osobními informacemi. Ačkoli před rozhovory i během nich panovala atmosféra velmi přátelská, přeci jen tazatelka představovala cizího člověka, k němuž neměli dostatek času vybudovat si potřebnou míru důvěry. Roli mohlo sehrát i vědomí, že rozhovory budou použity pro účely sepsání, a tedy i zveřejnění diplomové práce a narátoři svoji výpověď přizpůsobovali tomu, že sdělené informace mohou být publikovány. V souvislosti s obavou o narušení soukromí je zajímavá odlišná strategie jeho ochrany. Zatímco bývalí vietnamští studenti ochotně souhlasí s použitím celého svého jména, nicméně zůstávají poměrně skoupí na osobnější vzpomínky, bývalé studentky z evropských zemí jsou v rozhovorech podstatně sdílnější a detailnější, ovšem na druhou stranu vyjadřují přání, aby jejich jméno nebylo nikde zveřejněno. Vliv na upřednostnění pracovních témat mohla mít i skutečnost, že s výjimkou dvou narátorů (ovšem i ti jsou ve svém vyšším věku stále pracovně velmi aktivní) se všichni narátoři

⁷⁴ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Duy Ky vedla Kristýna Nnaji, 4.3.2014.

nacházejí v produktivním věku, děti mají již odrostlejší, práci se věnují velmi intenzivně a ve svém oboru mají úspěch, a pracovní život pro ně představuje významnou část života, kterou mohou vyzdvihnout. Nelze opomenout ani možnost, že osobní život narátoři nechtěli detailněji probírat zkrátka proto, že by mohli narazit na nepříjemné, bolestivé nebo nějaký druh selhání připomínající události.

Studenti z Afriky byli v ještě odlišnější situaci. Ke studiu v zahraničí byli vybíráni na základě úspěšného ukončení střední školy, přičemž už jen samotný fakt, že v 70. a 80. letech v subsaharské Africe měli možnost studovat střední školu, vypovídá mnohé o jejich rodinném zázemí nebo přinejmenším o postoji jejich rodiny ke vzdělání, stejně jako o sociálním a ekonomickém postavení rodiny. Neznamená to však, že zahraniční studenti pocházeli výhradně ze zámožných nebo společensky vysoce postavených rodin, ačkoli v řadě případů tomu tak skutečně bylo. Nicméně přinejmenším pocházeli z rodin, které si jednak uvědomovaly význam institucionalizovaného vzdělání, ale také si mohly dovolit postrádat některého nebo některé členy rodiny při zajišťování obživy a chodu domácnosti, což při tehdejší podobě africké společnosti a stupni jejího rozvoje v euroamerickém slova smyslu zdaleka nebylo obvyklé.

Příkladem toho, že se mezi zahraničními studenty objevovali i lidé, jejichž rodiny nebyly ani příliš vzdělané, ani mimořádně majetné, je pan Daniel Weyessa Gari, který do Československa přijel v srpnu 1989 studovat energetiku na Vysokou školu chemicko-technologickou. Jeho příběh ukazuje, že se mezi studenty objevovali lidé, kteří měli přístup ke vzdělání velice nesnadný, ale díky velmi pokrokovému myšlení jejich rodičů (obzvláště zvažíme-li dobu a místo, kde rodina žila) a vlastní motivaci si způsob k získání vzdělání našli.

Já jsem se narodil v rodině, kde nestudovali nic, tady říkáte negramotný. Ale naše rodina proti studiu nic neměla. Ano, každý jsme měli, co máme dělat, ale do školy nás pustili... Muj bratr studoval medicínu v Norsku, ted'ka je chirurg v Norsku... A ano, naše rodina nám neříkala, že nemáme chodit do školy... Já tady sedím s dětma ted'ka, muj syn jde do druhý třídy, já mu vysvětlím něco. Něco takovýho v naší rodině nebylo. Ale to byl náš cíl, tak jsme studovali.⁷⁵

⁷⁵ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Danielem Weyessa Gari vedla Kristýna Nnaji, 5.3.2014.

Pan Daniel popisuje skutečně neobvyklý příběh: přestože žil v malém městě daleko od hlavního města a jeho rodiče byli negramotní, svým dětem v získání vzdělání nebránili (i když zároveň ho dětem nevnucovali, děti se o něj spíše musely samy přihlásit) a přinejmenším on a jeden z jeho bratrů získali vysoké vzdělání, dokonce v Evropě. Evidentně rodina byla finančně natolik zajištěná, aby si vzdělání obou synů mohla dovolit, ačkoli o finančních poměrech se narátor nezmiňuje. Nicméně zdá se, že pan Daniel rovněž musel disponovat obrovskou mírou motivace a pílě, když dokázal dosáhnout tak vysokého vzdělání v prostředí, kde zdaleka ještě nebylo tak vážené a samozřejmé jako tou dobou již bylo v Evropě, naopak řada Etiopanů jeho významu vůbec nerozuměla.

Naopak Ibrahim Diop, který do Československa přijel v roce 1986 ze Senegalu, se narodil do rodiny finančně velice dobře zajištěné a je tak zase příkladem studenta, který měl z tohoto úhlu pohledu ke vzdělání přístup relativně velmi snadný.

Dětství v Senegalu, to naštěstí bylo dobré, rodiče nebyli chudí, takže já jsem žil v Dakaru, no, hlavní město. No, a studoval jsem... Dokonce soukromý školy...⁷⁶

Nezmiňuje se však o tom, do jaké míry bylo pro rodinu vzdělání hodnotné. Dle toho, že byla ochotná investovat do něj zjevně velké množství peněz, lze ale soudit, že v něm smysl a význam viděla.

S výjimkou studentek z Evropy byli narátoři v popisu rodinného zázemí, dětství, podmínek a okolností svého dětství a mládí ve své vlasti dosti struční, což ostatně odpovídá jejich přání se touto oblastí v rámci rozhovoru nezabývat. Dostává se nám tak pouze částečného obrazu života narátorů, nicméně jejich právo na volbu toho, co ze svého života budou sdílet s jinými lidmi, je třeba respektovat.

5.3. Okolnosti odjezdu do ČSSR

Motivace ke studiu na vysoké škole je patrná u všech narátorů, nicméně není totožná a do značné míry vychází právě z jejich rodinného prostředí a zázemí a kultury,

⁷⁶ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Ibrahimem Diop vedla Kristýna Nnaji, 1.4.2014.

v níž vyrostli. Významnou okolností rozhodující o jejich studiu v Československu mohlo být také dosavadní studijní zaměření.

Paní N.V. na okolnosti rozhodnutí odjet v roce 1973 na roční studijní pobyt vzpomíná takto:

Začala jsem studovat na univerzitě Lvovské a studovala jsem angličtinu, češtinu a polštinu. Byla jsem moc dobrá studentka. Jako snad jediná v celém městě jsem dostávala tzv. mimořádné stipendium... A ve 4. ročníku mi přišla nabídka, jestli chci jet poslední rok studovat a psát diplomku, buďto jsem si mohla vybrat, jestli chci jet do Varšavy nebo do Prahy. V té době jsem uměla líp polsky nežli česky, a polština bylo něco, co bylo doma. Tak jsem byla zvědavá, chtěla jsem si zlepšit češtinu, tak jsem se rozhodla pro Prahu.⁷⁷

Vyplývá z toho několik informací. Narátorka je hrdá na své studijní úspěchy, možná je i trochu přeceňuje tvrzením, že „jako snad jediná v celém městě dostávala tzv. mimořádné stipendium“. Pravděpodobně ani v minulosti, ani dnes si narátorka statistiku udělených stipendií na své vysoké škole neověřovala. Každopádně její motivace k výjezdu na zahraniční vysokou školu zjevně spočívá v touze po vzdělání jako takovém, když se rozhodla jet studovat ten jazyk, který uměla méně.

Stejně tak i budoucí půlroční studijní cesta paní Kateřiny souvisela se studiem započatým v Polsku, kde studovala francouzštinu a pedagogiku a ke konci studia se rozhodla začít ještě s dalším oborem, a sice českou literaturou. K rozhodnutí věnovat se ještě dalšímu studiu ji motivovali jednak vrstevníci, kteří prý také často studovali další vysokou školu, ale také skutečnost, že se jí ještě nechtělo jít do práce, chtěla si prodloužit studium. To naznačuje, že nežila v hmotné nouzi, respektive nebyla nucena (možná díky rodinnému zázemí) se ihned po vysoké škole živit prací na plný úvazek, ale měla možnost se vzdělávání věnovat déle, než bylo standardní.

Obě studentky z Evropy se vyznačovaly touhou vzdělávat se a dozvědět se toho během studia co nejvíce, poznávat svět, využít každé příležitosti k tomu, aby nabyly nové vědomosti a to se projevovalo i ve způsobu, jakým trávily svůj volný čas během studia v Praze. Ani jedna z narátorek nezmiňuje, že by se během studijního pobytu v Praze věnovala nějakému sportu, nicméně obě se velmi aktivně věnovaly kulturnímu

⁷⁷ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s N.V. vedla Kristýna Nnaji, 20.3.2014.

dění. Se svými přáteli navštěvovaly umělecké výstavy, univerzitní i jiné přednášky, chodily do divadel a biografů, četly československou literaturu. Nepochybně jim to umožňovala velmi dobrá úroveň znalosti českého jazyka, zároveň to dokazuje jejich hluboký zájem o československou kulturu, což koresponduje s faktem, že právě tento zájem je do Prahy přivedl.

Paní Kateřina vzpomíná i na své návštěvy neoficiálních přednášek, které dokládají nejenom její touhu po poznávání a po vědění a ochotu získávat ho i mimo školní instituce, ale také možná jistou dávku odvahy, když naznačuje, že se účastnila akcí, které možná nebyly zcela v souladu s oficiálním postojem.

Pak byla ještě zajímavá věc na začátku 80. let, já jsem byla v Krakově. My jsme tomu říkali létající univerzita, to byly přednášky, které byly paralelně, to nebyly oficiální přednášky, ale to se pořádalo na univerzitě tak nějak pololegálně, když přijel někdo nesmírně zajímavý nebo někteří profesori přednášeli třeba z dějin a tak. Takové ty věci, které se zkreslovaly v tom oficiálním vyučování.⁷⁸

Je otázkou, do jaké míry byly tyto přednášky skutečně „pololegální“, pokud se konaly na půdě univerzity, a jak moc se přednášející odkláněli od oficiálního pojetí přednášených témat. Pro narátorku se však staly významnými tím, že jednak saturovaly její touhu po vzdělání, a zároveň v ní povzbuzovaly chuť nenásledovat slepě oficiální dogmata, ale naopak poznávat jiné úhly pohledu a názory.

Okolnosti odjezdu Vietnamců za studiem byly velmi specifické. Pan Nguyen Quiet Tien, který do Československa přijel v roce 1966, shrnuje sled událostí následovně:

Jo, to vybírali jen z těch, kteří byli dobří studenti. Tak já jsem byl schválen panem Ho Či Minem za úspěch ve studiu... Dostal jsem od něho diplom, schválený diplom. Vláda mě sem poslala. Tenkrát vláda hodně posílala studenty, nejenom mě, ale hodně, do různých socialistických zemí, hlavně do socialistického svazu tenkrát, do Německa, do Česka, do Maďarska i na Kubu.⁷⁹

⁷⁸ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s p. Kateřinou vedla Kristýna Nnaji, 12.3.2014.

⁷⁹ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Nguyen Quiet Tien vedla Kristýna Nnaji, 28.1.2014.

Pan Cau, který do Československa dorazil v roce 1982 za účelem studia chemických a potravinářských strojů na Strojnické fakultě bratislavské univerzity, měl v lecčems podobné zkušenosti.

Studenti, kteří byli vybráni, aby jeli studovat do zahraničí, byli nejlepší studenti z celého Vietnamu. Vysoké školy vybíraly studenty s nejvyšším počtem bodů dosažených při přijímacím řízení. Z celé země to bylo 150-200 lidí za rok, kteří jeli studovat nejenom do Československa, ale také do Ruska, Bulharska, Maďarska a dalších socialistických států. Proto měli vietnamští studenti v zahraničí tak dobré známky a tak dobře studovali... A my si nemůžeme vybrat, do kterého státu pojedeme.⁸⁰

Ve stejném duchu situaci popisuje i pan Ky:

A pak kam a kde budeš studovat, kam pojeděš, to je volba vlády... Naše ministerstvo to plánovalo na základě schopností studovat každého, oni sami rozhodli.⁸¹

Motivace vietnamských studentů ke studiu v zahraničí se od motivace studentek z východní Evropy zásadně lišila, ačkoli i u nich hrál roli velký osobní zájem o vzdělání a zodpovědný přístup k učení.

Museli jsme se učit, abychom sloužili vlasti. Všichni jsme tak uvažovali. Ve Vietnamu lidi bojovali. Brali jsme to tak, že vláda a lidé nás poslali do Československa, abychom studovali. Takže musíme dobře studovat, abychom se mohli vrátit do Vietnamu a sloužit vlasti. Já jsem měl rád učení a teď taky, pořád ho mám rád. Každý den se musím naučit něco nového.⁸²

Pan Cau popisuje především (ale nejenom) vnější motivaci, kterou studenti pociťovali a tlak, který na ně byl kladen rodinou i státem. Podobný tlak není u ostatních dvou skupin narátorů patrný.

⁸⁰ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Minh Cau vedla Kristýna Nnaji, 25.1.2014.

⁸¹ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Duy Ky vedla Kristýna Nnaji, 4.3.2014.

⁸² viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Nguyen Quiet Tien vedla Kristýna Nnaji, 13.3.2014.

*Když jste nechtěl, klidně můžete odmítnout a zůstat doma. Ale jet studovat do zahraničí pro nás byla velká zásluha. Každý to chtěl... Ale oni vybírali jen ty nejlepší studenty a rodiny na to byly pyšné, že vybrali jejich děti. Nebyl důvod to odmítnout...*⁸³

Vietnamští studenti na důvody a okolnosti odchodu ze země za studiem vnímají a popisují velmi specificky, ostatně jejich podmínky byly ve srovnání s ostatními narátory vskutku jedinečné. Jednak si jsou dobře vědomi toho, že byli vybráni proto, že byli mezi nejlepšími studenty v zemi, což všichni zmiňují, aniž by však zanechávali dojem nepatřičného vychloubání. Vzhledem ke společenské a politické situaci ve Vietnamu v 70. a 80. letech pro ně bylo samozřejmé, že stát rozhoduje téměř o všem, včetně toho, do jaké země studenti pojedou a jaký obor tam budou studovat. Ke studiu v zahraničí byli vybráni na základě výsledků předchozího studia a atmosféra ve společnosti i očekávání rodiny prakticky neumožňovaly existenci studentovy svobodné vůle v rozhodování, zda na studium pojedou či nikoli. Ačkoli si všichni vietnamští nárátoři uvědomují, že měli velmi omezenou možnost rozhodování o vlastním životě, ani jeden z nich se nad tím nepozastavuje, nevyjadřuje nad tím znepokojení. Vnímají jako samozřejmost, že splnili povinnost vůči své vlasti i rodině, která na ně byla hrdá. Z jejich výpovědí je cítit jistá smířenost s podřízením osobního života (státem vytyčeným) potřebám kolektivu, celé společnosti. Zdá se, že tento postoj zaujímal již v době studia a nyní, i s odstupem let, si za ním stojí.

Narátoři pocházející z afrických zemí byli k cestě do Československa motivováni spíše pragmatičtější přístupem ke vzdělání. Chtěli studovat vysokou školu a chtěli studovat kvalitní vysokou školu, velice jim také záleželo na tom, aby mohli studovat obor, který si sami vyberou. Pochopili, že vysokoškolské vzdělání zvýší pravděpodobnost, že v životě dosáhnou lepší životní úrovně, než na jaké žily jejich rodiny a sousedé a věděli, že kvalitnější vzdělání nabízejí univerzity v Evropě (případně se zde mohli vzdělat v oboru, který v Africe zatím univerzity ani nenabízely). Ve chvíli, kdy se objevila příležitost studovat v zahraničí, ji tedy využili. Tento přístup je velice pochopitelný vzhledem k tomu, že v 70. a 80. letech bylo v Africe vysoké školství v plenkách. Vysokých škol bylo velice málo, spektrum oborů, které zde bylo možné studovat, bylo také značně omezené. Navíc na univerzitách chybělo potřebné vybavení, výukové materiály i (kvalitní) pedagogové.

⁸³ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Minh Cau vedla Kristýna Nnaji, 25.1.2014.

Unikátní příběh vedoucí ke studiu v Československu představuje Maxime Francois Mededa. Dětský zájem pana Mededy o rozhlasový přijímač a jeho funkci ho v dospělosti dovedl až ke studiu žurnalistiky v Praze.

Ta moje historka je taková, že já jsem vždycky jako malej byl fascinován rozhlasovým přijímačem. Já jsem byl fascinován. Protože, to byl muj sen, být novinářem. Nic jiného mě nezajímalo, než být novinář... A ten přístroj, já jsem furt se na to díval, sem říkal, to není možné, co to je za přístroj, a tam někdo mluví... A pak já jsem se ptal doma a furt si ze mě dělali srandu a tak dále a tak dále... A pak jsem začal takhle poslouchat to rádio různé, poslouchal jsem Rádio Praha. Dlouho, nějakých deset let. V různých soutěžích jsem vyhrál... Protože oni vysílali jakoby do ciziny... Ve francouzštině, v angličtině, různé jazyky... A pak když už šlo o to mít stipendium, pro mě bylo nejjednodušší jít někde, co jsem vždycky poslouchal... Proč tam nejít a kontrolovat, jestli je to opravdu pravda... Pro mě to bylo takové, sice jsem měl šanci jít do Kuby, ale to sem nechtěl... A pak tam bylo Rusko, to nemá vůbec u nás váhu. A pak tam byla Francie. Francie jsem už znal, tam byl několikrát na malý stáži, tak jsem říkal, ne, to je dobrý, tam můžu furt, ale tady bude šance jakoby to poznat...⁸⁴

Z výpovědi vyplývá, že si narátor mohl místo studia vybrat z několika možností a že si Československo vybral navzdory tomu, že Kuba by mu byla kulturně bližší, Francii již znal a francouzsky hovořil. Rusko (respektive Sovětský svaz) nepovažoval za relevantní možnost, ačkoli je otázka, nakolik je jistá míra despektu vůči němu vyvolaná časovým odstupem či dnešním pohledem na svět a jaký poměr ke SSSR zaujímal on a jeho okolí v době, kdy se o studiu rozhodoval. Na jednu stranu několikrát absolvoval stáž na Západě, ve Francii, na druhou stranu léta poslouchal vysílání ideologicky značně zatíženého československého Rádía Praha. Při rozhodování o tom, kam se vydat studovat, tak nemuselo politické přesvědčení hrát žádnou roli, spíše se mohlo jednat o touhu po dobrodružství, po poznání tehdy relativně nedostupné země. Roli mohlo sehrát i citové pouto vytvořené k Československu prostřednictvím letitého poslouchání rozhlasu.

Co se administrativy související s odjezdem do Československa týče, paní N.V. a paní Kateřina nemusely podstoupit žádné přijímací ani jiné zkoušky, neboť sem

⁸⁴ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Maxime Francois Mededa vedla Kristýna Nnaji, 14.4.2014.

přijížděly již jako studentky vysoké školy. Stačilo jim tedy obstarat si cestovní doklady a formální náležitosti spojené se studiem na ministerstvu školství, což pro ně nepředstavovalo větší zátěž, ani organizační, ani časovou.

Ani studenti z Vietnamu a Afriky nemuseli absolvovat žádné složité administrativní řízení před odjezdem do zahraničí. Vzhledem k tomu, že jejich studium bylo podporováno stipendiem, sami si nemuseli žádné dokumenty potřebné k výjezdu ze země obstarávat, všechna povolení, administrativní a organizační záležitosti vyřizovala ministerstva školství, vysoké školy, případně zprostředkovávající organizace.

Studenti z afrických zemí sem přijížděli poté, co ve své vlasti úspěšně ukončili studium na střední škole složením závěrečné zkoušky, přičemž právě výsledky závěrečných zkoušek byly rozhodující pro to, zda student bude přijat ke studiu na vysoké škole. Ačkoli u studentů z rozvojových zemí, ať už afrických, asijských či latino-amerických, byla pro zahájení studia na československých vysokých školách požadována úroveň vzdělání na středoškolské úrovni, skutečná úroveň jejich vzdělání často neodpovídala úrovni československých středoškolských absolventů. Proto byla v rámci roční jazykové přípravy před zahájením samotného vysokoškolského studia zařazena rovněž výuka, která měla znalosti zahraničních a československých studentů vyrovnat.

5.4. Studium

Studenti z rozvojových států museli na rozdíl od těch evropských absolvovat zdravotní prohlídku ještě před odjezdem ze země, která byla podmínkou povolení k odjezdu, a dále standardní několikadenní prohlídku následující ihned po příjezdu do Československa. Cílem těchto prohlídek bylo zajištění zdraví obyvatel Československa, snížení rizika, že se do země dostane exotická choroba nebo choroba, která již ze střední Evropy byla (téměř) vymýcena. Studenti tedy museli absolvovat řadu testů a podstoupit očkování, případně doložit, že očkování již podstoupili v minulosti. Na tuto fázi pobytu v Československu studenti nijak výrazně nevzpomínají, považují ji za samozřejmou povinnost. Jedinou vybočující vzpomínku si vybavil pan Mededa:

*Nebo tam byla sestra, která na tu první prohlídku nikdy tam nechybí. Jo, tak ona měla ráda cizinci, no, a ona vždycky si potom vybrala kdo, a v neděli ordinovala. I v neděli večer. No, a tam jeden byl a on byl takovej, že on byl věřící. A prostě říká ale ne... On říkal ne ne ne. A oni ho vyhodili.*⁸⁵

Z vyprávění vyplývá, že se narátor setkal s případem zdravotní sestry, která zneužívala svého postavení a nutila studenty k intimnímu poměru. Je možné, že někteří byli s kontaktem svolní dobrovolně, nicméně příhoda o vyhozeném studentovi svědčí o tom, že případné odmítnutí mohlo pro studenty znamenat značné komplikace. Příběh působí dojmem, že se nad chováním sestry nikdo příliš nepozastavoval, je možné, že studenti měli strach z možných následků vyplývajících z nahlášení tohoto nemístného chování.

Všichni narátoři byli během studia podporováni stipendiem, přičemž studentky z Polska a Sovětského svazu měli zajištěno stipendium od vlastních vlád a vypláceno jim bylo prostřednictvím domovských ambasád, kam si pro peníze pravidelně chodily.

Ovšem afričtí a vietnamští studenti, jejichž studium u nás bylo součástí vládní zahraniční rozvojové spolupráce, byli finančně podporováni přímo ČSSR. Dostávali 800 Kč měsíčně, z nichž si hradili ubytování na koleji, stravování, studijní pomůcky a veškeré další potřeby.

Samotné studium studentek z Evropy se výrazně odlišovalo od studia ostatních narátorů. Ať už proto, že byly studentkami českého jazyka a nebylo tak nutné, aby absolvovaly klasický kurz češtiny pro nově příchozí studenty, tak i z toho důvodu, že zde neabsolvovaly celé studium, ale pouze jeho menší část, jeden či dva semestry. Paní Kateřina neměla kromě kurzu češtiny pro cizince žádné povinné přednášky, takže navštěvovala ty, které si sama zvolila. Jedinou studijní povinností tak pro ni zůstaly zkoušky předepsané studijním programem domovské fakulty, na jejichž složení se musela dostavit do Polska. Podobně na tom byla i paní N.V., pro kterou nebyl stanoven žádný studijní program na celý rok, který zde strávila. Dostala jedinou instrukci – napsat zde během pobytu diplomovou práci. Proto i ona navštěvovala přednášky čistě z vlastního zájmu, především jazykové a historické.

Průběh a organizace studia vietnamských studentů se přirozeně odlišovala vzhledem k zaměření jejich studia a absenci jakékoli předchozí znalosti českého či

⁸⁵ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Maxime Francois Mededa vedla Kristýna Nnaji, 14.4.2014.

slovenského jazyka. Přijížděli sem za účelem absolvování celého studijního programu, jemuž vždy předcházela roční jazyková příprava určená všem studentům z rozvojových států, kteří měli nastoupit ke studiu v českém nebo slovenském jazyce. Během přípravného ročníku se studenti nevěnovali pouze základům českého jazyka, ale také základním znalostem oborů, které měli brzy začít studovat, tak, aby se jejich vstupní znalosti vyrovnali vstupním znalostem absolventů československých středních škol. Ačkoli jazyková příprava byla poměrně intenzivní, pro studenty, obzvláště ty, pro něž představovala první kontakt s evropským jazykem či dokonce latinským písmem, byla velice namáhavá a i po roční výuce pro ně začátky studia byly kvůli malé znalosti jazyka velice náročné. O tom, že systém, jakkoli se snažil studentům budoucí studium ulehčit právě ročním jazykovým kurzem, byl v určitých směrech velmi nedokonalý, svědčí zkušenost pana Cau, který byl po absolvování ročního studia češtiny poslán na univerzitu v Bratislavě. Vzhledem k tomu, že pro něj čeština a slovenština zněly jako dva zcela jiné jazyky, byl pro něj první rok pobytu v zásadě ztrátový a začátky studia, které bylo vedeno ve zcela cizím jazyce, nesmírně obtížné.

Během prvního roku jsme studovali pouze český jazyk a pak teprve jsme šli studovat samotnou vysokou školu... Já jsem se původně učil češtinu, ne slovenštinu... No, to první půlrok byl hrozný. Ale během studia jsme pak chodili do kurzu slovenštiny, který pořádala přímo škola.⁸⁶

Studium vietnamských studentů bylo velice pečlivě sledováno místním vietnamským zastupitelstvím, které také mělo pravomoc dle jeho názoru nedostatečně úspěšného studenta poslat zpět do Vietnamu, aniž by měl možnost studium dokončit. Velvyslanectví své studenty sdružovalo do menších skupin podle škol, na nichž studovali, a každá z těchto skupin měly vlastního vedoucího. Ten pak byl zodpovědný za dohled nad členy své skupiny, pravidelně informoval velvyslanectví o tom, jak jednotliví studenti prosperují, jak si vedou ve studiu i osobním životě.

⁸⁶ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Minh Cau vedla Kristýna Nnaji, 15.3.2014.

*Neměli jsme moc času na zábavu, protože jsme žili ve velmi přísném režimu. Velvyslanectví nás hlídalo, protože my jsme tady měli pouze jedinou povinnost, a to studovat. Nic víc. Každý, kdo dostal špatnou známku, se hned musel vrátit domů...*⁸⁷

Ačkoli všichni studenti z Vietnamu hovoří o velmi přísném studijním a životním režimu, který v Československu museli dodržovat, žádný z nich si na něj nestěžuje, nekritizuje ho, jejich vyprávění se v tomto ohledu projevuje jako emočně nezabarvený popis. Nejspíše se zde opět projevuje jejich smíření s následováním státem nastolených pravidel a silný smysl pro kolektivní blaho. Dokonce ani nad hierarchizovanou strukturou dohledu se narátoři nepozastavují, ani z odstupu uplynulých desetiletí ji nekritizují. Vezmeme-li v úvahu relativně značnou uzavřenost vietnamské komunity v České republice, možnou motivací může být i to, že narátoři nechtějí vyvolávat spory či přinášet do komunity kontroverzní témata, která by mohla upozornit i na jednotlivce a jejich osobní angažovanost a skutky.

Studium afrických narátorů mělo ještě jinou podobu, než studium narátorek z východní Evropy a narátorů z Vietnamu. Přijížděli sem za účelem kompletního studia vybraného oboru, proto museli absolvovat úvodní jazykovou přípravu jako vietnamští studenti, studijní povinnosti si ale plnili a hlídali sami, neměli zde žádný dozor v podobě velvyslanectví či aktivních spolustudentů, jaký byl součástí studia Vietnamců. Pan Daniel počátky studia vnímal jako dosti obtížné, především právě kvůli studiu jazyka. Ten ostatně dělal velké problémy i ostatním narátorům z Afriky. Až po příjezdu do ČSSR zjistili, jak náročný jazyk se budou muset naučit.

*Já jsem říkal, můj tatínek má hodně dobytku, pozemků. Proč jsem tam nezůstal, proč studuju takhle.*⁸⁸

Podobný povzdech pravděpodobně v průběhu jazykové přípravy zazníval (nebo se alespoň objevoval v myšlenkách) od mnohých, ne-li všech studentů. Také je ale třeba si uvědomit, že tito studenti sice žili již v Československu, každý den se věnovali studiu jazyka, nicméně stále byli od československé společnosti poměrně dost izolováni. Teoreticky se sice s Čechoslováky scházet mohli, avšak k vedení konverzace jim zatím

⁸⁷ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Minh Cau vedla Kristýna Nnaji, 25.1.2014.

⁸⁸ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Danielem Weyessa Gari vedla Kristýna Nnaji, 5.3.2014.

chyběla potřebná znalost jazyka. A fakt, že žili a většinu času trávili s ostatními zahraničními studenty, je v učení češtiny zpomaloval.

I co se týče volného času, je zde patrný rozdíl mezi tím, jak ho trávili narátoři z Evropy, Afriky či Vietnamu. Studentky z Polska a Sovětského svazu hovoří o tom, že se snažily co nejvíce poznat (nejen) místní kulturu, a to samy i organizovaně prostřednictvím školy. Navštěvovaly kina, divadla, přednášky oficiální i neformální, jezdily na výlety po Čechách a Moravě. Měly své okruhy přátel, s nimiž se účastnily velkého množství akcí, užívaly si svobodu studentského života a možností, které jim nabízely.

I vietnamští studenti měli možnost trávit volný čas aktivně, ačkoli jejich možnosti byly značně omezenější kvůli kontrole ambasády i tlaku na studijní výkonnost, který neustále cítili. Během jazykové přípravy pro ně (všechny tamní studenty) byly často organizovány výlety, na vysoké škole již měli času na zábavu podstatně méně. Víkendy většinou trávili studiem, ať už odborných předmětů nebo českého jazyka. Výjimečně navštívili kolejní diskotéku, častěji si ale našli prostor na společnou sportovní aktivitu. Párkrát do roka jezdili ti, kteří uměli nejlépe česky, dělat přednášky o životě ve Vietnamu na československé školy. Protože cesta do Vietnamu byla finančně naprosto nedostupná, trávili tříměsíční prázdniny na československých kolejích, a měli tak příležitost chodit na nejrůznější brigády a přivydělat si tak na živobytí.

I afričtí studenti velkou část volného času věnovali studiu. Kromě něj ale chodili i do společnosti, podle jejich výpovědí častěji, než studenti z Vietnamu. Pan Daniel vzhledem k finanční situaci, kdy se na přelomu 80. a 90. let začaly zvyšovat ceny zboží, zatímco výše stipendia se dlouho neměnila, věnoval čas také brigádám, ačkoli, stejně jako vietnamští studenti, na ně měl vzhledem k náročnosti studia čas pouze během prázdnin.

Rozdíly v trávení volného času jsou znatelné. Zatímco narátorky z Evropy se věnovaly především kulturním zálibám, narátoři z rozvojových států ve volném čase sportovali, případně se účastnili společenských událostí typu organizovaných oslav nebo neformálních posezení s přáteli. Příčinou by mimo jiné mohl být fakt, že studentky z Evropy se v Praze neocitly náhodou, ale přivedl je sem právě dlouhodobý zájem o český jazyk a československou kulturu, a tak když se dostaly do centra této kultury, využívaly každé příležitosti k jejímu hlubšímu poznání. Navíc jim v tom nebránila jazyková bariéra. Na druhou stranu studenti z rozvojových zemí v Československu nestudovali proto, aby poznali místní kulturu. O tu se nezajímali ani před příjezdem a ve

většinou případů o ní předem vůbec nic nevěděli. Tito studenti přijeli proto, aby vystudovali vysokou školu, aby se stali odborníky ve svém oboru, aniž by pro ně a jejich studium bylo podstatné, zda je realizováno právě v Československu nebo kdekoli jinde. I v případě, že by se o místní kulturu zajímali, přinejmenším v prvních letech jim v jejím poznávání bránila jazyková bariéra. Nižší zájem o kulturní dění mohl být způsoben i tím, že pocházeli z prostředí, kde se národní kultura projevovala jinými způsoby než ve střední Evropě, a tak byli zvyklí na jiné formy kulturního života. Případně také existuje možnost, že i tito narátoři navštěvovali kulturní události a o československou kulturu se zajímali, ale ve svém vyprávění to nereflektují.

...věděl jsem, že když už tu jsem, že musím studovat... Od 1990-91-92 ty stipendia byly taky hodně malý, hodně malý. Dovedete si představit, kolik bylo stipendium, když jsme přijeli? 800 korun. 1990-91 taky, nezvyšovali. To nestačilo. Škola mi zabrala tolik času, že jsem nemohl chodit na brigádu. Jenom o prázdninách. Dělal jsem i na poště, na hlavní, i tady na poště, kde je Depo Hostivař a takhle různě jsem dělal pár brigád. Jinak by to nestačilo... Kolej zvýšila ceny a jídlo taky... V 1996 ano, to bylo zvýšení na nějakých 1200-1300... Ale ty 1991-92-93 byly těžký... Já jsem říkal, že chci studovat, když už jsem začal, tak to dokončím. Tak jsem se na to soustředil. Brácha mi občas něco poslal. Člověk když má cíl, soustředí se na ten cíl.⁸⁹

Z narátorova vyprávění je patrné rozhořčení nad finanční situací, ale zároveň i vůle si s nepohodlnou situací poradit a v době volna si peníze vydělat. Je dobré si uvědomit, že studenti ze zahraničí měli možnosti přivýdělku skutečně podstatně omezenější, než studující Čechoslováci. Ať už ke studiu češtiny přistupovali jakkoli zodpovědně, pořád pro ně byla cizím jazykem a studium tak pro ně kvůli jazykové bariéře bylo o to náročnější a o to více času jim zabralo. Na obtížnost studia v cizím jazyce si ale narátoři překvapivě nestěžují. Hovoří o tom, že naučit se česky bylo velice těžké, případně že první měsíce studia byly náročné, o dalších fázích studia, během nichž také jistě s jazykem bojovali, se ale už nezmiňují. Možná proto, že ve srovnání s prvními měsíci, kdy nebyli zvyklí ani na jazyk, ani na nové prostředí, což muselo být nesmírně stresující, byly další roky ve znamení větší sebejistoty pramenící z toho, že

⁸⁹ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Danielem Weyessa Gari vedla Kristýna Nnaji, 5.3.2014.

úspěšně zvládli několik prvních měsíců ve studijních i osobních ohledech, a tak průvodní těžkosti zvládali s větším nadhledem.

5.5. Integrace do československé společnosti

Po celou dobu studia zahraniční studenti žili v Československu a v československé společnosti, bydleli na studentských kolejích spolu s československými studenty, s nimiž se setkávali i na přednáškách, většina z nich se občas s několika z nich potkávala a někteří si mezi Čechy našli partnery. K jejich skutečnému zapojení do československé společnosti, které by se projevovalo častými a blízkými kontakty s Čechoslováky, však příliš nedocházelo. Důvodů, proč k větší integraci nedocházelo, je řada, u studentů z Afriky či Vietnamu s největší pravděpodobností hrál roli i ostych, nedůvěra, případně rasismus části československé společnosti.

Zatímco paní N.V. nepocítila jakýkoli problém se zapojením do místní společnosti, paní Kateřina neměla styky s Čechoslováky nijak intenzivní, s to navzdory tomu, že právě u studentek z Evropy nehrozilo, že by na první pohled v někom vyvolaly rasistické myšlenky. Paní Kateřina možnou příčinu vidí například v tom, že se Češi mohli bát toho, že by na sebe kontaktem s nimi (zahraničními studenty) upoutali nežádoucí pozornost.

My jsme s nima právě moc do styku nepřišli. Nemam žádný známosti z té doby český...to byl dojem, který potvrzovali všichni, kteří byli na tom stipendiu, že jsme byli v takových jako skleněných koulích, nevím, jak bych to pojmenovala, že jsme byli jako dost oddělení od českých studentů. Nemyslím tím tak nějak fyzicky, ale spíš tam bylo cítit trošku, že Češi byli odtažiti vůči nám, možná i z těch politických důvodů, že přeci jen v Polsku byla Solidarita, tenkrát se o tom hodně mluvilo...⁹⁰

Narátorčin výrok nabízí více možných výkladů, dokonce v sobě obsahuje několik různých zajímavých tvrzení. Používáním první osoby množného čísla odkazuje na to, že problém s kontakty s místními lidmi nepocítovala pouze ona, ale „všichni“. Těmi

⁹⁰ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s p. Kateřinou vedla Kristýna Nnaji, 12.3.2014.

„všemi“ nejspíš nemyslela všechny zahraniční studenty, ale pouze studenty z Polska, což lze vyvodit ze zmínky o tom, že se Čechoslováci obávali, že by na sebe mohli strhnout pozornost úřadů a být v podezření, že sympatizují s polskou Solidaritou, pokud by byli v kontaktu s Poláky. Používání množného čísla by mohlo představovat snahu o zbavení se osobní zodpovědnosti za situaci. Později narátorka vyjadřuje také pocit, že Češi byli vůči Polákům odtažití i kvůli stereotypním názorům na Poláky, že jsou nepoctiví šmelináři, a to že byl další důvod, proč se s Poláky nechtěli sdružovat. Vzhledem k tomu, že narátorka během studijního pobytu potkala svého budoucího manžela, tvrzení, že z té doby nemá žádné známosti, není příliš přiléhavé, ale nejspíš měla na mysli přátelské vztahy. Množství navázaných vztahů také nemusí souviset s obavami Čechoslováků o svoji bezúhonnost, ale i s povahovými rysy narátora, který může tíhnout spíše k menšímu okruhu přátel nebo pro něj navazování vztahů není jednoduché.

Integrace vietnamských studentů do československé společnosti byla nesmírně obtížná, ne-li přímo nemožná.

Ano, když jsem chtěl jít s někým, s Čechem, tak to bylo zakázáno. To museli být alespoň dva Vietnamci a jeden nebo dva Češi. Ne samostatně... A když nějaký Vietnamec chodil třeba s nějakou Češkou, hned domu. Zakázáno... Až do roku 1980 a potom postupně ještě už to bylo libovolnější.⁹¹

Způsob, jakým byli studenti kontrolováni, spočíval v organizovaném systému uvnitř vietnamské studentské komunity, která byla úzce napojená na místní ambasádu. Studenti sami ale byli motivováni k tomu, aby se chovali podle všech oficiálních nařízení, v tomto směru byli velmi poslušní a přirozeně na sebe dohlíželi navzájem. Jejich většinou silné přesvědčení o správnosti socialistické myšlenky a revolučního myšlení a boje mělo na jejich oddanost a loajalitu zásadní vliv. Jak narátoři přiznávají, svým vůdcům, ať už nejvyšším představitelům státu nebo pracovníkům ambasády a dalším nadřízeným, zcela důvěřovali a o jejich příkazech vůbec nepochybovali. Právě snaha o to, aby studenti nepřišli do styku s nežádoucími myšlenkami, názory a jejich nositeli, pravděpodobně vedla vietnamské orgány k tomu, aby pečlivě dbaly na to, s kým se studenti stýkají. Takto přísný dohled mohl pramenit i z obavy, že blízké vztahy

⁹¹ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Nguyen Quiet Tien vedla Kristýna Nnaji, 28.1.2014.

s místními lidmi, obzvláště vztahy partnerské, studenty budou lákat k tomu, aby v cizině zůstali i po ukončení studia. Přitom cílem studia bylo po jeho ukončení přispět nabytým vzděláním, znalostmi a dovednostmi k rozvoji vlasti. To bylo cílem u všech studentů z rozvojových zemí, avšak Vietnam skutečně zavedl systém, kterým dodržování pravidel velmi účinně a důkladně vymáhal.

A pamatuju si, že jednou jsem dostal nějaký dopis od Čěšky. A ona psala, že moc mě milovala a tak dál. Tak já jsem to nemohl vydržet a musel jsem to ukázat ostatním Vietnamcům, aby viděli, že to jsem nechtěl, ale že ona to napsala. Takhle otevřeně.⁹²

Z ukázky je patrné, jak moc rozšířený, všudypřítomný a každodenní byl strach vietnamských studentů z porušení pravidel. Z dnešního pohledu absurdní situace, kdy student měl takový strach z toho, že by si někdo mohl myslet, že se zamiloval do Čěšky, že svým kolegům šel nahlásit, že od dívky dostal milostný dopis. Ne proto, aby se pochlubil, ale proto, že kdyby na to někdo z krajanů přišel, mohli by ho obvinít ze zakázaných kontaktů s Čechoslováky, ukončit jeho studium a s ostudou ho poslat zpět do vlasti. Takový student by pravděpodobně byl natolik stigmatizován, že studenti raději, navzdory svému ranému mládí, celá léta potlačovali přirozené lidské touhy a potřeby. Můžeme se jen domýšlet, jak velký strach a obrovský tlak museli cítit. Zůstává také otázkou, nakolik byl tento tak přísný režim efektivní, vezme-li v úvahu početnost vietnamské komunity v České republice. Samozřejmě větší část komunity se do ČR přistěhovala až po revoluci, mnoho z nich ale již mělo s touto zemí zkušenost právě díky studiu. Ačkoli tedy stát nastavil tak přísný režim a tvrdé postihy, které studenty nutily pravidla striktně dodržovat, řada z nich nakonec v zemi přeci jen zůstala, respektive se do ní po několikaleté přestávce vrátila. Ovšem pravdou je, že i politické prostředí a tedy i migrační politika Vietnamu se během doby proměnily a svým občanům poskytují podstatně větší volnost.

Oni pořád srovnávali, že naši kolegové jsou teď na frontě. Hlad, nemá dostatek potravin, tvrdý život, dokonce ho můžou Američani kdykoli zastřelit. Už to žít, studovat tady v míru, je velký štěstí. Furt to takhle srovnávali... Tam ti mrtví a chudí. Ty tady už

⁹² viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Nguyen Quiet Tien vedla Kristýna Nnaji, 28.1.2014.

*máš štěstí a chceš být ještě šťastnější? Nesplnil jsi svoje úkoly... Ale opravdu, díky tomu a proto jsme se my Vietnamci učili dřív lépe než teď.*⁹³

Studenti byli vystaveni obrovskému nátlaku a citovému vydírání obzvláště v době, kdy v jejich vlasti ještě probíhaly boje. Neustálým připomínáním bídy, v níž zůstaly žít jejich rodiny, a války, v níž jejich blízcí mohli zemřít a skutečně umírali, ve studentech vyvolávaly nesmírný pocit viny za to, že oni se mají tak dobře, žijí v bezpečí a mají tak zcela privilegované postavení, a přitom si dost neváží, protože jim to nestačí. Režim v nich vyvolával pocit, že nemají právo na cokoli jiného, než být vděční za možnost studia, a tomu se věnovat naplno. Naopak měli mít výčitky svědomí, a nejspíš měli, pokud by usilovali o to, aby jejich život naplňovalo i něco jiného, než plnění povinností stanovených státem. Nicméně navzdory přísnému dohledu, respektive v rámci jeho možností si pan Ky během studií vybudoval řadu přátelských vztahů s Čechoslováky, s některými z nich se stýká dodnes.

Pan Cau, který zde studoval v 80. letech, vidí příčiny omezeného kontaktu s československou společností jinde.

*Fakt jsme neměli čas na to bavit se s lidmi. Ale ve škole, na univerzitě, ve stejném ročníku i v jiných ročnících, jsme mezi sebou komunikovali. Myslím, že tam mezi studenty byly velmi dobré vztahy.*⁹⁴

Narátor sice opět naráží na náročnost studia a fakt, že většinu času studenti věnovali právě jemu, ale nezmiňuje omezení prosazovaná ambasádou. V době jeho studia sice pravidla mohla být už mírně volnější, spíše to ale ukazuje na narátorovu opatrnost při výběru témat hovoru a jejich interpretace.

Zvláštní je, že vietnamští studenti nezmiňují faktor jazykové bariéry jakožto jednu z příčin omezených vztahů s místními lidmi. Přitom právě tento aspekt pravděpodobně v navazování vztahů sehrál jednu z klíčových rolí jak na straně zahraničních studentů, kteří se ostýchali mluvit jazykem, který příliš neovládali, tak na straně Čechoslováků, kteří předpokládali, že by se s cizinci stejně nedomluvili nebo by komunikace byla příliš obtížná, a tak ji vzdali předem.

⁹³ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Duy Ky vedla Kristýna Nnaji, 4.3.2014.

⁹⁴ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Minh Cau vedla Kristýna Nnaji, 25.1.2014.

Afričané se do československé společnosti zapojovali více, vytvářeli si osobní vztahy s Čechoslováky, ale často také ze strany místních obyvatel pociťovali nelibost souvisící s jejich původem. Pan Daniel se domnívá, že přístup lidí k Afričanům byl do velké míry dán úrovní jejich vzdělání.

...samozřejmě taky barva pleti hrála roli. Ale to je u každého. Kdybyste jela do Etiopie, děti by za váma běhaly a volaly na vás frein, frein - frein znamená bílá. Takže zvědavost je. Ale trochu mě překvapilo, většina na vysokou školu je to dobrý, ale u Čechů myslí, že černoši nic neumí. Tohle je do nějaké míry. Ale postupně jsem zjistil taky, tady v té společnosti je rozdíl mezi těmi, co prošli vysokou školou a těmi, co co jí neprošli. S lidma, kteří prošli vysokou školou, je jedno jaký obor, dá se domluvit. Ale ti, kteří neprošli, nemůžu říct všichni, ti kteří studovali, v osmnácti začali pracovat a pracujou, těžko domluvit. Ten rozdíl je. Ta akademická půda je čistá, je dobrá, ale výjimky jsou, ale je dobrá.⁹⁵

Xenofobii až rasismus některých Čechoslováků pan Daniel bere s poměrně velkým nadhledem, připouští, že podobný přístup k cizincům se vyskytuje všude, včetně jeho domoviny, nebere si osobně, když vůči němu někdo chová předsudky nebo stereotypní představy, ačkoli mu to evidentně není příjemné. Zatímco pro zvědavost vyvolanou jinou barvou pleti má naprosté pochopení, rozčarování zažil ze setkání s předsudkem, že „černoši nic neumí“. Přesvědčení, že rasismus je rozšířenější mezi lidmi bez vysokoškolského vzdělání pravděpodobně pramení z osobní zkušenosti, nicméně je třeba vzít v úvahu, že pan Daniel většinu přinejmenším studijní a pracovní části života v Československu strávil právě ve společnosti vysokoškoláků, s nimiž měl možnost navázat dlouhodobější kontakty a vztahy. Je možné, že se narátor například v sousedství či v manželčině rodině setkal s lidmi bez vysokoškolského vzdělání, s nimiž se mohli poznat lépe, ale oni se svých předsudků přesto nezbavili, což v něm zanechalo tento dojem. Ač připouští výjimky jak na straně absolventů VŠ, tak na straně lidí bez vysokoškolského vzdělání, jeho výrok je generalizující a stereotypizující.

⁹⁵ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Danielem Weyessa Gari vedla Kristýna Nnaji, 5.3.2014.

Velmi odlišný a poměrně nečekaný pohled na přístup Čechoslováků k Afričanům má pan Diop. Naznačuje dokonce, že někteří Afričané si problémy související se soužitím Čechů s černochoy vymysleli.

Tady byla ta struktura tak, my jsme byli chráněni, dokonce tenkrát... Protože jako to je image Československa tenkrát, že kdo by si na nás něco dovoloval... Dokonce si kluci vymysleli něco, ale opravdu... Několikrát to nebyla pravda... Já opravdu jsem neměl, opravdu sem nikdy neměl problémy.⁹⁶

Narátor měl nejspíš velké a dost neobvyklé štěstí, když se za celý svůj studijní život v Československu nesetkal s rasistickým chováním. A z této osobní zkušenosti vyvozuje závěry o všeobecném stavu poměru Čechoslováků ze studentům z rozvojových zemí. Jak jeho osobní zkušenost, tak i interpretace postoje většinové společnosti k cizincům se zásadně vymyká zážitkům ostatních (možná ne všech) afrických studentů nebo Čechoslováků tmavší barvy pleti žijících zde v 70. a 80. letech. Oficiální politika vymezující se vůči americkému imperialismu a rasismu a kolonialismu sice hlásala přátelství, spolupráci a bratrství s (především socialistickými) zeměmi třetího světa, nicméně realita vztahů k cizincům na osobní úrovni vypadala jinak, ke konfliktům docházelo a často (ne vždy) byl příčinou právě rasismus. Bez zajímavosti není tvrzení, že někteří studenti si útoky na svoji osobu vymýšleli. Možná vypovídá o výjimečné upřímnosti narátora, který tímto výrokem zároveň nepopírá, že by k nějakým útokům došlo.

Naproti tomu pan Mededa si jasně vzpomíná na situace, kdy odstup či odtažitost Čechoslováků zažíval na vlastní kůži.

Už v autobusu nechtěli někteří s náma sedět vedle... A všichni už všude: černocho, černocho, černocho.⁹⁷

Možná i pro svoji společenskou a přátelskou povahu nesl odměřený postoj společnosti k jinak vypadajícím cizincům hůře. Všiml si i těchto relativně drobnějších, ale dokonale vypovídajících a jednoznačných projevů odstupu a nechuti ke kontaktu,

⁹⁶ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Ibrahimem Diop vedla Kristýna Nnaji, 1.4.2014.

⁹⁷ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Maxime Francois Mededa vedla Kristýna Nnaji, 14.4.2014.

keré možná sledoval i pan Diop, ale nebyly pro něj tak podstatné. Tato forma pozornosti (při příchodu do společnosti si všichni hned všimli černocho) kombinovaná s atmosférou odmítání, kdy cítil, že je exotickou atrakcí, kterou ale lidé pozorují spíše pouze z povzdálí a málokdo se dokázal povznést nad rozdílnost barvy pleti, mu zjevně byla nepříjemná.

Zahraniční studenti pocházeli z více či méně kulturně odlišných prostředí, a tak při příchodu do Československa a během pobytu v něm často zažívali údiv nad místními zvyklostmi i prostředím.

I paní Kateřina z Polska, země, která je nám geograficky i kulturně velice blízka, pozorovala řadu rozdílů mezi tím, jak se v době normalizace žilo v Polsku a v ČSSR.

Základní rozdíl, který mě úplně zarazil z kraje devadesátých let, když jsem se sem nastěhovala, tak to bylo to, že Češi vlastně asi vyznávají tu zásadu můj dům, můj hrad a nepouštěj si lidi moc domu.⁹⁸

Vzhledem k tomu, že tou dobou narátorka již měla ukončené studium a do Prahy se přestěhovala za manželem, kterého zde během studia potkala, nabízí se otázka, zda tohoto dojmu nenabyla na základě vztahů s manželovou rodinou, o které ale nehovoří. To jednak může ukazovat na nepřilíš vřelé vztahy, ale je možné, že narátorka toto téma pouze nepovažovala za relevantní vzhledem k hlavnímu zaměření rozhovoru. Zároveň i ona, tak jako ostatní narátoři, velmi ctíla soukromí členů rodiny a v rozhovoru se o nich zmiňovala co nejméně.

Paní N.V. pocházející ze Lvova, si vybavuje několik dalších rozdílů, které pozorovala po příchodu do Československa.

My jsme moc nechápali ty stranický jako čest práci, to jsme koukali jako vejr, co že to je a pro nás to bylo takový strašně urážlivý. Když nám někdo třeba, to tykání, to stranický tykání.⁹⁹

Poněkud překvapivé zjištění, že narátorka pocházející ze Sovětského svazu, se pozastavovala nad projevy stranické manipulace a propagandy ve společnosti, mohlo

⁹⁸ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s p. Kateřinou vedla Kristýna Nnaji, 12.3.2014.

⁹⁹ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s N.V. vedla Kristýna Nnaji, 20.3.2014.

být způsobeno přeci jen specifickým prostředím vysokoškolsky vzdělaných lidí ve Lvově, v němž se celý život pohybovala. Možná se ale nejednalo ani tak o velké překvapení, jako spíše o silné znechucení způsobené vnitřním nesouhlasem s režimem.

Pro studenty z Vietnamu bylo setkání s Československem a zdejšími poměry ještě mnohem větším kulturním šokem. Vzpomínka pana Tiena dokládá, že zásadní pro jeho vnímání Československa byla zkušenost s životem ve vlasti, životními podmínkami ve Vietnamu přelomu 60. a 70. let obvyklými. Je třeba si uvědomit, že v době jeho příjezdu do Československa se ve Vietnamu stále odehrávala válka. Srovnává tak především materiální zázemí, které bylo tak nesrovnatelné, že se podívoval nad tím, že na koleji bude v pokoji bydlet pouze s jedním spolubydlícím, ačkoli dle jeho tehdejšího pohledu by se do něj vešlo klidně deset lidí, nechápal, že v posteli bude ležet sám, ačkoli by se do ní vešli dva či tři studenti.

Pan Ky si vybavuje řadu dalších věcí, které po příjezdu do Československa překvapily jeho.

To znamená, že jsme studovali v cizině nebo v Československu, nejen pochytili jsme odborné znalosti, eště pracovní morálku, eště chování. Opravdu. U nás například málokdy se používá slovo děkuji a promiň. Opravdu. V srdci možná vyjadřovat poděkovat. Ale vyjadřovat slovem málokdy. Málokdy... Ve Vietnamu samozřejmě taky existuje slovo děkovat nebo prominout, ale při životě normálním málokdy lidi používaj takové slovo mezi nimi. Málokdy používaj slovo, ale v srdci je...¹⁰⁰

Možná poněkud překvapivý pohled na československou společnost, uvážíme-li, že se v úvahách o naší národní povaze často objevuje právě tvrzení, že Češi/Čechoslováci se na veřejnosti projevují odměřeně až neslušně a často neberou ohledy na ostatní.

Dalších rozdílů si všímá v přístupu k dětem.

A u nás děti, když viděly policajta, báli se. A u vás, vaše děti ne... A u nás taky některé děti hodné a některé ne. Mezi sebou si nadávaj atd. A u vás děti málokdy. Toho si vážíme... Taky byl rozdíl, že my jsme v cizině, v Československu, tenkrát museli všechno dělat sami. Vyřešit, připravovat, plánovat. To je dobré. U nás obyčejně rodiče

¹⁰⁰ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Duy Ky vedla Kristýna Nnaji, 4.3.2014.

*se starají o děti, i když už jsou velké. To je špatný. Ale u vás je více trénovaný samostatně pracovat od malé...*¹⁰¹

Narátor zde shrnuje několik dojmů, které získal buď během studia, během něž měl ale s Čechoslováky omezený kontakt, anebo možná spíše až v dalších letech pobytu v zemi, kdy měl větší možnosti proniknout do fungování místní společnosti. Poznání, že československé děti nemají strach z policistů, však pro svůj zrod hlubší průnik do společnosti ani nepotřebovalo. Vzhledem k válečnému konfliktu probíhajícímu ve Vietnamu byl pro vietnamské děti nejspíš uniformovaný muž symbolem boje, a proto v nich vyvolávaly strach automaticky. Tehdejší děti v ČSSR válku znali pouze zprostředkovaně, a přestože v mnoha rodinách byly válečné příběhy stále velmi živé, děti netrpěly traumaty vyplývajícími z vlastních zkušeností. Pozitivní hodnocení úrovně vychovanosti československých a vietnamských dětí vyznívá pozitivněji pro československou stranu, ale je otázkou, zda je narátor skutečně přesvědčen o tom, že u nás byly děti lépe vychovávány, nebo je poněkud idealizovaný pohled projevem vděčného vztahu k československé společnosti. Tvrzením o samostatnosti československé mládeže nejspíš reaguje na vietnamský zvyk úcty a poslušnosti vůči rodičům a starším členům rodiny, který do jisté míry způsobuje přesun zodpovědnosti z (třeba již dospělého) jedince na jiné členy rodiny. Narátorovi je sympatičtější větší míra svobody a zodpovědnosti za svůj vlastní život, jak ji pozoroval u mladých lidí v tehdejší Čechoslovensku.

Pan Daniel si všímá podobné věci, ale hodnotí ji ale velmi negativně.

*Třeba tady respekt, rodina, děti, třetí generace, to není. Protože každý má v hlavě, až bude osmnáct, uteče z domu se osamostatnit a hledá práci, aby měl peníze, aby byl samostatný... Vyrůstal jsem ve velké rodině a dohadovat se s maminkou nepřipadalo v úvahu. Maminka řekne, je to nepsaný zákon. Ale maminka taky ví, co řekne. A tady vidím, že ten respekt dospělý syn a rodiče tolik není.*¹⁰²

Zatímco pan Ky samostatnost rozhodování a nezávislost dospělých dětí na rodičích hodnotil kladně, pan Daniel je zastáncem tradičnějších rodinných vztahů,

¹⁰¹ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Le Duy Ky vedla Kristýna Nnaji, 4.3.2014.

¹⁰² viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Danielem Weyessa Gari vedla Kristýna Nnaji, 5.3.2014.

v nichž hlavní slovo zůstává starším členům domácnosti. Poněkud ostře připisuje absenci respektu a dobrých rodinných vztahů všem obyvatelům ČSSR/ČR, přičemž jako hlavní projev nefunkčních rodinných vztahů vypichuje snahu o co nejranější osamostatnění se, které si mladí lidé vykládají jako signál, že mohou přestat poslouchat a respektovat své rodiče.

Překvapivě studenti z Afriky nezmiňují mnoho kulturních odlišností, s nimiž se v Československu potkali. Je otázkou, zda je tomu tak proto, že už jim v tuto chvíli nepřipadají tak významné, a proto na ně možná už zapoměli, nebo je nijak intenzivně nevnímali ani v době svého studia. Existuje více možných vysvětlení. Každopádně, pokud už afričtí studenti zmíní nějaký rozdíl mezi životem v jejich zemi a životem v Československu, obvykle nejde o nic zásadního a uvádí především nepříjemnou adaptaci na odlišné podnebí či stravu.

Jediný narátor, který zmiňuje otázku náboženství, je p. Kateřina, která naráží na odlišné pojetí křesťanství v Československu a Polsku, o němž věděla již před příjezdem do země a poté se s ním setkala osobně a svůj názor na něj si upravila na základě osobní zkušenosti. Žádný z dalších bývalých studentů se k náboženství vůbec nevyjadřuje, a to přesto, že někteří z nich pocházeli z prostředí či rodin, v nichž se praktikovaly jiné víry, konkrétně buddhismus a islám. V případě vietnamských studentů je možné, že kvůli vládní propagandě a společenským požadavkům jejich rodiny od víry částečně nebo zcela upustily, nicméně jihovýchodoasijská náboženství oblast kulturně utvářela po staletí a v obyvatelích tak pravděpodobně nějaké stopy zanechala. Studenti přicházející z muslimského prostředí také nutně čelili setkání s odlišným přístupem k životu v mnoha ohledech, přesto necítí potřebu toto téma připomínat. Nabízí se také otázka, zda si po letech strávených v Československu a České republice neodvykli hovořit o náboženských tématech, která jsou zde předmětem hovoru spíše okrajově, zda se nepřizpůsobili české společnosti v jejím relativně malém zájmu o věci víry. Možné je i to, že jim není příjemné mluvit o náboženství vzhledem k tomu, že se v posledních letech v České republice čím dál výrazněji někteří obyvatelé vymezují vůči jiným náboženstvím, především islámu, a kulturám.

5.6. Kontakty se zahraničními studenty a domovem

Studenti často žili v komunitách studentů-cizinců, s nimiž i trávili volný čas. Tento rys je shodný pro všechny tři skupiny narátorů a zcela jistě je do velké míry přirozený. Jednak se tito studenti potkávali intenzivněji díky společnému studiu češtiny, zároveň měli ve vztahu k většinové společnosti hendikep v podobě nedokonalé znalosti jazyka, ne každý Čechoslovák byl ochotný se sblížit s cizinci, spojovalo je i to, že v zemi byli sami, bez rodiny a museli spolehnout pouze sami na sebe atd.

Studentky z východního bloku se pohybovaly především ve více národnostních skupinách, studovali s kolegy ze Spojených států, Sovětského svazu, Mongolska, Itálie, Belgie, Německa, Jugoslávie i Japonska a to především díky tomu, že společně navštěvovali kurz češtiny pro cizince.

Na univerzitě to bylo jedno, kdo je odkud. A měli jsme i české přátele, existovaly smíšené dvojice, koneckonců i svého muže jsem poznala za studií.¹⁰³

Díky tomu, že země jejich původu nebyly od Československa geograficky příliš vzdálené, měly obě možnost udržovat časté kontakty s rodinou. Psaly a dostávaly dopisy, z pošty mohly domů zatelefonovat a i během studijního pobytu domů odjet na Vánoce či prázdniny.

Vietnamští studenti měli kontakt s rodinou podstatně obtížnější, v zásadě byli odkázáni na korespondenční komunikaci, která však byla dosti zdoluhavá. Dopisu trvalo tři až čtyři týdny, než dorazil z jedné země do druhé, a tak si s rodinou vyměnili pouze několik dopisů ročně. Telefonovat nebylo vzhledem k chybějící veřejné telefonní síti ve Vietnamu možné. Většina ze studentů se do Vietnamu nemohla vypravit za celou dobu studia, hlavní roli přitom hrál nedostatek finančních prostředků potřebných k zajištění cesty. Museli by si ji hradit sami, na což neměli prostředky ani oni, ani jejich rodiny. Dlouhá studijní léta tak trávili od rodiny téměř izolovaní. Možná i proto byly vazby na krajany silnější a jejich vzájemná pospolitost svým způsobem nahrazovala chybějící rodinné vazby.

¹⁰³ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s N.V. vedla Kristýna Nnaji, 20.3.2014.

*To bylo divný, no. To bylo těžký, no. Tolik let, ne sedm, ale deset. Já jsem pracoval ještě na velvyslanectví. Deset let.*¹⁰⁴

Ačkoli vietnamští narátoři nemají sklony stěžovat si na okolnosti svého studia v Československu (navzdory tomu, že právě tato skupina studentů měla podmínky a pravidla, jimiž se musela řídit, velmi tvrdé), v momentě, kdy vzpomínají na velmi dlouhodobé odloučení od rodiny a nesmírně omezené možnosti komunikace, je zřejmé, že se jedná o citlivé téma, které v době studií prožívali intenzivně a bolestně.

Finanční možnosti a vzdálenost ovšem nebyly jediným důvodem, proč Vietnamci nemohli cestovat mimo Československo. Snaha o absolutní kontrolu státu nad svými občany se projevila i v omezování kontaktu s rodinnými příslušníky, kteří žili podstatně blíže než ve Vietnamu. Ani když člen rodiny žil v sousedním státě, například v Německu, vietnamská ambasáda jim setkání nepovolila.

Také afričtí studenti neměli velkou šanci jet během studia domů na návštěvu. Přinejmenším ti, kteří si nemohli sami zajistit potřebný obnos na koupi zpáteční letenky. Co se týče dalších způsobů komunikace, byli na tom velmi podobně, jako kolegové z Vietnamu, až na to, že jejich možnosti byly omezeny technickým pokrokem v Africe, nikoli kontrolou ze strany státu.

U mimoevropských narátorů je znát, že odloučení od rodiny, komunity, domova prožívali těžce. Jejich stesk po domově byl nejspíš umocňován tím, že studovali v zemi, která jim byla kulturně a společensky velmi vzdálená, i tím, že jejich fyzické rysy značně vybočovaly ze středoevropského standardu té doby. Jejich začlenění do zdejší společnosti a získání pocitu druhého domova bylo o to obtížnější a jistě i proto se raději sdružovali s krajany nebo jinými zahraničními studenty, kteří jim připomínali domov a s nimiž je pojil podobný osud. Vyprávění narátorů působí dojmem, že je tato zkušenost velmi zocelila, nicméně vzpomínka na pocity osamělosti zůstává.

5.7. Po dokončení studia

Někteří studenti se rozhodli v Československu zůstat na základě osobních vztahů, které si zde během studia vytvořili. To je případ i paní Kateřiny, která se během studia

¹⁰⁴ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Nguyen Quiet Tien vedla Kristýna Nnaji, 28.1.2014.

v Československu seznámila se svým budoucím manželem, kvůli němuž se sem záhy poté přestěhovala. Stejnou motivaci měla i paní N.V., která se však definitivně přestěhovala do Prahy až po pětiletém vztahu, který fungoval spíš na dálku. Na to, zda zůstanou žít v Praze měly vliv i pragmatičtější úvahy, především možnost a schopnost získat v Československu odpovídající zaměstnání. Paní Kateřina měla v tomto ohledu štěstí, protože se jí podařilo prakticky ihned po absolvování vysokoškolského studia v Polsku a přestěhování do Prahy k manželovi získat práci v polském kulturním středisku a poté i na polské ambasádě. Oproti tomu paní N.V. zaměstnaná vlastně nikdy nebyla, vždy pracovala na volné noze, především pro Mezinárodní organizaci novinářů, což ji řadu let stresovalo, protože věděla, že by mohla být stíhaná za příživnictví.

Pro studenty z Vietnamu ovšem bylo rozhodujícím faktorem pro prodloužení pobytu v Československu právě pracovní uplatnění. Ostatně v období normalizace se vietnamští studenti museli zpět do vlasti vrátit ihned po ukončení studia. Jedinou možností, jak zde mohli i nadále žít, bylo zajištěné a vietnamským státem povolené (respektive přidělené) pracovní místo.

Pan Tien byl jedním z těch, jež vietnamská vláda neposlala pracovat zpět do Vietnamu ihned po absolvování studia, ale dosadila ho na úřednické místo na ambasádě v Praze, a to přesto, že vystudoval Fakultu elektrotechnickou, obor kybernetika. To ostatně nebylo nijak neobvyklé, řada vystudovaných vysokoškoláků neměla v tehdy rozvíjejícím se vietnamském hospodářství uplatnění odpovídající jejich kvalifikaci. Pan Tien byl pracovníčně umístěn na zdejší ambasádu, sám by ale raději býval jel zpět do Vietnamu, aby se osobně mohl účastnit stále probíhající války. Proti nařízení se ale neohrazoval, jeho splnění považoval za samozřejmost a povinnost. Po čtyřech letech na ambasádě byl poslán zpět do Vietnamu, kde začal pracovat na Ministerstvu zahraničního obchodu jako referenta později jako vedoucí oddělení pro hospodářský styk s Československem. Vysokoškolské studium tak zhodnotil alespoň tím, že využil znalosti jazyka a kultury, které mohl na své pozici využít. Nicméně nikdy neměl možnost věnovat se oboru, který vystudoval. Do Československa se vrátil na začátku 90. let.

... tak mě povolili, abych tu zůstal. Ale podnikání jsem dělat nemohl, nic... Nemám na to talent. Jenom studovat, psát. To je koníček. Když člověk může dělat něco, co chce, tak to je nejlepší.¹⁰⁵

Narátor si tak konečně mohl sám vybrat, čemu se bude v životě věnovat, a zvolil to, co mu bylo nejbližší, tedy jazykovědu a výuku. Z vyprávění je patrná silná spokojenost s tím, že ho práce naplňuje, je v ní úspěšný a nejspíš i vděk za to, že si nakonec pracovní cestu mohl zvolit sám. Ze zkušenosti dobře ví, že to nemusí být samozřejmost.

Stejně tak i pan Cau v Československu zůstal pouze díky tomu, že zde ihned po studiu nastoupil do práce, ačkoli jemu nebyla přidělena velvyslanectvím, ale nabídl mu ji ředitel výzkumného ústavu v Bratislavě, který ho znal ještě z dob studií jako pracovitého a pilného studenta. Pan Cau byl za tuto příležitost velmi rád, protože chtěl pracovat v oboru a věděl, že ve Vietnamu by uplatnění v něm nenašel. Po letech strávených v Československu, respektive České republice už ani neměl touhu se do Vietnamu natrvalo vrátit. Mezitím zde založil rodinu, děti začaly chodit do školy a narátor připouští, že nejenom pro ně, kteří jsou od narození zvyklí na místní prostředí, ale už i pro něj by byl návrat obtížný a musel by si znovu zvykat na novou společnost, která by se jednak lišila od té české, na niž už je zvyklý, a zároveň by už byla i dost odlišná od vietnamské společnosti z dob, kdy z Vietnamu odjížděl.

Pobyt pana Ky v Československu, respektive v České republice, byl přerušovaný pobyty ve Vietnamu, i on se sem ale nakonec vrátil, a to především z pracovních důvodů. Od chvíle, kdy absolvoval vysokou školu, působil až dodnes jako státní zaměstnanec na různých pozicích. Pracovní umístění ve Vietnamu (ve Státním výboru odborné přípravy či na Ministerstvu školství) se střídala s umístěním na vietnamské ambasádě v Praze, až nakonec zakotvil jako pedagog na ČVUT v Praze.

Obdobně na tom byl pan Daniel, který se sice po absolvování studia vrátil do Etiopie, ale do Prahy se po třech letech díky stipendiu vrátil za účelem doktorského studia. Po něm se sice vrátil do Etiopie a začal tam pracovat, záhy se ale opět přesunul do Prahy, tentokrát kvůli narození dcery, kde již zůstal a kde získal zaměstnání ve Státním zdravotním ústavu.

¹⁰⁵ viz soukromý archiv autorky. Rozhovor s Nguyen Quiet Tien vedla Kristýna Nnaji, 28.1.2014.

Doktorské studium a lepší možnosti v oblasti zaměstnání přivedly zpět do České republiky i pana Diopa, ovšem důvodem pro to, že zde zůstal, byl rovněž i soukromý život. Založil zde rodinu a dodnes pracuje v bance.

Stejně tak i pan Mededa v Čechách zůstal především proto, že si zde vytvořil rodinné vazby. Kromě zaměstnání v cestovním ruchu se navíc věnuje herectví v divadlech v Praze a v Hradci Králové.

Většina zahraničních absolventů československých vysokých škol v období normalizace se po studiu vrátila do své vlasti. Někteří zde ale z různých důvodů, obvykle pracovních či osobních, zůstali dodnes a většina z nich již Českou republiku považuje za druhý domov. U všech narátorů je patrný vděk České republice a české společnosti za to, že zde mohli studovat. Tento pocit mimořádně silně vyvolávají především výpovědi studentů z rozvojových zemí, kteří studium považují za jedinečnou životní příležitost a mají dojem, že by nyní měli České republice, své vlasti nebo lidstvu jako takovému na oplátku něco vrátit a to je mimo jiné motivuje k vysokému pracovnímu výkonu.

6. Závěr

Téma zahraničních studentů v normalizačním Československu je třeba sledovat v kontextu tehdejších poměrů vnitropolitických i zahraničněpolitických. Tehdejší československá zahraniční politika, takřka zcela ovládaná Sovětským svazem, se orientovala na spřízněné socialistické státy, především ty evropské, které Československu byly geopoliticky přirozeně nejbližší. Velkou část její agendy zaujímal též rozvoj vztahů se zeměmi třetího světa. Ten byl do velké míry motivovaný snahou o šíření socialismu, ale zároveň také ekonomickými zájmy. Československo v rámci rozvojové spolupráce vybraným státům poskytovalo finanční, materiální i vojenskou podporu.

Zvláštní formou a zahraniční rozvojové spolupráce bylo poskytování studijních stipendií občanům třetího světa. Díky nim mohly tisíce zahraničních studentů ročně vystudovat československé vysoké školy, přičemž většina z těchto studentů se vrátila do své vlasti.

Tato práce však sledovala osudy studentů, kteří se po absolvování studia rozhodli zůstat v Československu. Metodou orální historie byly provedeny rozhovory s osmi narátory pocházejícími ze Sovětského svazu, Polska, Vietnamu, Beninu, Etiopie a Senegalu.

Výzkum zmapoval několik oblastí života souvisejících se studiem narátorů v Československu, díky němuž byly zjištěny některé nepříliš známé okolnosti anebo osobní a zcela unikátní vzpomínky a názory narátorů. Rozhovory přinesly řadu překvapivých momentů, které nabízejí nové úhly pohledu nejenom na studenty-cizince, ale i na československou společnost.

Je samozřejmé, že výpovědi narátorů jsou subjektivní a jejich výpovědní hodnota nespočívá v naprosté věrohodnosti, není možné je generalizovat a názory či postoje jednotlivců vydávat za názor či postoj celé národnostní skupiny či dokonce zahraničních studentů jako takových. Význam rozhovorů spočívá právě v tom, že jsou jedinečným svědectvím paměti jednotlivých narátorů a malým dílem přispívají k zachycení vzpomínek na život zahraničních studentů v Československu za normalizace, který je tématem, o které česká veřejnost alespoň prozatím nejeví větší zájem. Přitom právě zahraniční studenti, ač jich v Československu nikdy nebyl větší

počet, představovali jednu z velmi mála možností kontaktu Čechoslováků s cizinci z mimoevropských zemí.

Vzhledem k tomu, že zahraniční studenti jsou zatím téměř neprobádaným fenoménem československé historie, existuje stále dost prostoru pro výzkum dalších badatelů. Přínosná by mohla být například analýza toho, jak o zahraničních studentech informovala československá média, prozkoumání postoje tehdejší veřejnosti ke studentům – cizincům či výzkum mezi studenty, kteří z Československa po absolvování studia odjeli.

Prameny

ALEŠ, Milan a kol. *Demografická příručka*. Praha: Český statistický úřad, 1996. ISBN 80-7223-007-7. 396s.

CUHRA, Jaroslav. ELLINGER, Jiří. GJURIČOVÁ, Adéla. SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7. 360 s.

DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-039-1. 207 s.

EXNEROVÁ, Věra. HLAVIČKOVÁ, Zuzana. JELÍNEK, Petr. KAPLAN, Michal. PLEŠINGER, Jan. JEBILI ZAČALOVÁ, Pavla. *Zahraníční rozvojová spolupráce ČR*. [online] 2008, aktualizováno 2012. [cit. 18.6.2016] Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>

GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. Praha: Slovart, 2006. ISBN 80-7209-843-8. 278 s.

HÁVA, Jaroslav a kol. *Úvod do odborného výcviku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974.

HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. In: Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945. Sborník z konference 14.-15. 10. 2009. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové - Gaudeamus, 2009. ISBN 978-80-7435-085-6. s. 25-33.

HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. [online]. 2017 [cit. 30. 4. 2018]. 183 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/103171/>. Praha, 2017. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jaroslav Cuhra.

HORKÝ, Ondřej. *Česká rozvojová spolupráce. Diskurzy, praktiky, rozpory*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-090-7. 275 s.

KAVKA, František. Petráň, Josef. *Dějiny Univerzity Karlovy. 1348 - 1990*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-539-6. 671 s.

LEICHTOVÁ, Magdaléna. PIKNEROVÁ, Linda. *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války*. Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-570-1. 131 s.

MAŠKOVÁ, Tereza. „Západní“ cizinci v normalizačním Československu [online]. 2013 [cit. 31. 1. 2016]. 95 s. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/111438>. Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Přemysl Houda.

NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století (II.)*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. ISBN 80-86493-16-4. 287 s.

PELCOVÁ, Naděžda a kol. *Multikulturalismus a multikulturní výchova*. Praha: UK v Praze, PedF, 2009. ISBN 978-80-7290-392-4. 226 s.

PISTORIUS, Jaroslav. Politicko-výchovná práce se zahraničními studenty Fakulty společenských věd University 17. listopadu a práce vedoucích učitelů ročníků. In: *Bulletin Fakulty společenských věd na pomoc ročníkovým vedoucím pro předmět aktualit*. Praha: Universita 17. listopadu, 1972/1973. Ročník II., č.2.

PODROUŽEK, Josef. *K desátému výročí založení USL*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. ISBN 59-161-71. 78 s.

RATAJ, Jan. HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomia, 2010. ISBN 978-80-245-1696-7. 455 s.

Statistická ročenka Československé socialistické republiky. Praha: SNTL, 1959-1989. ISSN 0139-6196.

ŠAFRÁNKOVÁ, Jana. FRANĚK, Rudolf. *Studenti a absolventi ČVUT - Minulost a současnost v zrcadle sociologických průzkumů a tří století*. Praha: ČVUT, 2008. ISBN 978-80-01-03646-4. 125 s.

TAUFER, Otakar. *Poslání University 17. listopadu, její dosavadní výsledky a perspektivy pro budoucnost*. In: 10 let University 17. listopadu v Praze. 1961-1971. Praha: Rektorát University 17. listopadu v Praze, 1971. ISBN 59-161-71. 78 s.

URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-1879-7. 234 s.

URBÁŠEK, Pavel. PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-2979-3. 433 s.

Vládní nařízení o zřízení Univerzity 17. listopadu v Praze ze dne 15.9.1961, předpis 108/1961 Sb. [online] [cit. 20.6.2016] <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=108&r=1961> (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky)

Vládní nařízení, kterým se mění a doplňuje vládní nařízení č. 108/1961 Sb., o zřízení University 17. listopadu v Praze, předpis 5/1966 Sb. [online] [cit. 20.6.2016] <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=5&r=1966> (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky)

Vysoké školy v ČSSR ...: Bulletin zahraničních absolventů českolovenských vysokých škol = Bulletin for Foreign Graduates of Czechoslovak Universities = Bulletin pour les diplômés étrangers des écoles supérieures Tchécoslovaques = Boletín para egresados extranjeros de escuelas superiores de Checoslovaquia. Praha: SPN, 1983-1989. ISSN 0862-1020.

Zákonné opatření předsednictva České národní rady o zrušení University 17. listopadu v Praze č. 81/1974 Sb. [online] [cit. 20.6.2016] <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=81&r=1974>. (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky)

ZBOŘIL, František. *Československá a česká zahraniční politika: minulost a současnost*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-38-7. 434 s.

ZÍDEK, Petr. *Československo a francouzská Afrika*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-305-4. 247 s.

ZÍDEK, Petr. SIEBER, Karel. *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007. ISBN 80-86506-58-4. 322 s.

Rozhovory

Rozhovor s N.V., vedla Kristýna Nnaji, 20. 3. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s p. Kateřinou, vedla Kristýna Nnaji, 12. 3. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Nguyen Quiet Tien, vedla Kristýna Nnaji, 28. 1. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Nguyen Quiet Tien, vedla Kristýna Nnaji, 13. 3. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Le Minh Cau, vedla Kristýna Nnaji, 25. 1. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Le Minh Cau, vedla Kristýna Nnaji, 15. 3. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Le Duy Ky, vedla Kristýna Nnaji, 4. 3. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Danielem Weyessa Gari, vedla Kristýna Nnaji, 5. 3. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Maxime Francois Mededa, vedla Kristýna Nnaji, 14. 4. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.

Rozhovor s Ibrahimem Diop, vedla Kristýna Nnaji, 1. 4. 2014. Uloženo v soukromém archivu autorky.